

„ERDÉLYI BOJÓT“, AZ ÁLLÍTÓLAGOS MAGYAR SZÁRMAZÁSÚ KÖZÉPKORI BÖLCSELŐ, AZ ÚJABB KUTATÁSOK MEGVILÁGÍTÁSÁBAN.

Irodalomtörténetünk ERDÉLYI BOJÓT vagy másképen BOETIUS EX TRANSYLVANIA néven egy állítólagos erdélyi származású középkori magyar bölcselet tartott számomra aki irodalomtörténészeink szerint a XIV. század közepe táján élt, a Domonkosrendnek volt tagja, kommentárokat írt ARISTOTELES több kisebb lélektani, ill. fiziologiai munkájához (De sensu et sensibili, De vita et morte, De somno et vigilia), továbbá a világ örökkévalóságáról (De mundi aeternitate) egy önálló munkát is szerzett. Munkái azonban irodalomtörténészeink szerint mind elvesztek és így nem maradtak fenn az utókorra.

A magyar irodalom történetébe SIGISMUNDUS FERRARIUS-ra¹ való hivatkozással TOLDY FERENC² vezette be ezt az eléggé homályos alakot, mint „a magyar bölcseletek sorának megnyitóját“ a középkorban. Azóta csaknem minden, a középkori magyarországi latin nyelvű irodalmat is számbavevő irodalomtörténészünk megemlékezik róla,³ a magyar bölcselet történetének összefoglalói is, ERDÉLYI JÁNossal az élükön, csaknem kivétel nélkül mind felemlítik s kellőképpen méltatják,⁴ sőt még napjaink legkiválóbb

¹ FERRARIUS, SIGISMUNDUS: De rebus Hungaricae Provinciae Ordinis Praedicatorum. Viennae Austriae, 1637. 443. l.

² TOLDY FERENC: A magyar nemzeti irodalom története. Pest, 1851. I. köt. 137—138. l.

³ [ÁRVAI MIHÁLY]: Res literariae Hungariae. Cassoviae, 1735. 37. l. — SEIVERT, JOHANNES: Nachrichten von siebenbürgischen Gelehrten und ihrer Schriften. Pressburg, 1785. 37—38. l. — SCHULER, FRIEDRICH VON LUBLOY: Kurzer Ueberblick der ältesten Literaturgeschichte Siebenbürgens, von der ältesten Zeit bis zu Ende des vorigen Jahrhunderts. Hermannstadt, 1857. — SZILÁGYI SÁNDOR: Erdély irodalomtörténete. Budapesti Szemle. 1858. évf. 3. köt. 149. l. — VASS JÓZSEF: Az Anjouk és műveltségük. Budapesti Szemle. 1861. évf. 12. köt. 291. l. — TRAUSSCH, JOSEPH: Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen. I. Bd. Kronstadt, 1868. 156. l. — SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái. I. köt. Budapest, 1891. 1160. h. — BÉKESI EMIL: Magyar írók az Anjouk és utódaik korában. Katholikus Szemle. 1899. évf. 586—87. l.

⁴ HIDÁSY KORNÉL: A bölcselet hazánkban előhaladásának történelmi vázlata. Tanodaévvégi tudósítvány a nagy-szombati érseki nagy-gymnasiumról 1854/5. évre. Nagyszombat, 1855. 16. l. — ERDÉLYI JÁNOS: A bölcselet Magyarországon. (1865—67.) 2. kiad. Budapest, 1885. 23. l. — OMPOLYI MÁTRAJ ERNŐ: A bölcselet Magyarországon a scholastica korában. Budapest, 1878. 74. l. — MEDVEZKY FRIGYES: Zur Geschichte der philosophischen Bestrebungen in Ungarn. Ungarische Revue. 1886. évf.

magyar irodalomtörténészei is említésre méltónak tartották.⁶ Neve ennek az állítólagos középkori magyar bölcselőnek dícséretekkel elhalmozva természetesen lexikonainkban is tisztességes helyet kapott.⁶

A magyar és magyarországi filozófiai irodalom multját kutatva és filozófiai irodalmunknak a legrégebb időktől napjainkig terjedő, rövidesen sajtó alá kerülő bibliográfiájának összeállításán dolgozva, irányult figyelmem eléggé szegényes középkori bölcséleti irodalmunknak erre az érdeklődésre mindenesetre érdemesnek ígérkező, de a mellett sajnálatosan homályos állítólagos alakjára. A reá vonatkozó kútfők beható tanulmányozásával mindenekelőtt életrajzi adatainak hitelességét igyekeztem felülvizsgálni s szerettem volna közelebbi életkörülményeit is felderíteni. Ki volt tulajdonképpen ez az ERDÉLYI BOETIUS, akinek a nevét ERDÉLYI JÁNOS nagyérdemű magyar bölcsélet-történészünk ERDÉLYI BOJÓT-ra még meg is magyarosította?

Ezzel a célkitűzéssel kapcsolatban az a további kérdés is önként felvetődött, vajjon nem lehetne-e e középkori állítólagos magyar származású bölcselő elveszettnek hitt munkáit esetleg külföldi könyvtárakban felkutatni és megtalálni s így azokból gondolatvilágába is bepillantást nyerni. Tudjuk azt nagyon jól, hogy az országunkat ért számtalan nagy nemzeti katasztrófa következtében a középkorból hazánk földjén aránylag igen kevés kódexünk maradt meg, a jelenleg meglévő koraközépkori irodalmi emlékeink legnagyobb része, még nagy nemzeti krónikáink (ANONYMUS, KÁLTI MÁRK, stb.) és első szent királyunk legendái is, amelyeket jelenleg a Nemzeti Múzeum könyvtárában nagy becsben őrzünk, eredetileg külföldi könyvtárakban lappangtak igen sokáig, ott fedezték fel őket tudósaink, és csak a legutolsó időkben kerültek szerencsésen újra haza. SZENT GELLÉRT *Deliberatio*ja is a bajorországi freisingeni társaskáptalan levéltárában lappangott elrejtve egészen a XVIII. század végéig s ma a

265. l. — ALEXANDER BERNÁT: Magyar filozófia története. Pallas-Lexikon. XII. köt. Budapest, 1896. 17. l. — MITROVICS GYULA: A magyar bölcséleti irodalom vázlata. Függlék Schwegler Albert: A bölcsélet története c. mű magyar fordításához. Budapest, 1914. 480. l. — KECSKÉS PÁL: A magyar bölcsélet multja. A bölcsélet története főbb vonásaiban c. művében. Budapest, 1933. 578. l., 2. kiad. 1943. 641. l. — TANKÓ BÉLA: Hungarian Philosophy. Szeged, 1934. 122. l. — TRÓCSÁNYI DEZSŐ: Bölcsélet-történelem. Pápa, 1939. 94. és 187. l. — HAJÓS JÓZSEF: A bölcsélet hazánkban. A bölcsélet története c. művében. Székesfehérvár, 1941. 316. l. — FELEGYHÁZY JÓZSEF: A teológiai tudományok egyetemes és hazai története. I. A skolasztikus bölcsélet. Budapest, 1942. 111. l. ⁶ PINTÉR JENŐ: Magyar irodalom története. Tudományos rendszerezés. I. köt. Budapest, 1930. 324. l. — THIENEMANN TIVADAR: A szabadgondolkodás első nyomai a magyar középkorban. Minerva, 1922. évf. 227. l. — HORVÁTH JÁNOS: A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Budapest, 1931. 56. l.

⁶ Egyetemes Magyar Encyclopaedia. VI. köt. Pest, 1868. 259. l. (Vass József.) — Pallas-Lexikon. III. köt. Bpest, 1893. 406. l. (Való Simon.) — Révai-Lexikon. III. köt. Bpest, 1911. 443. l. — Katolikus Lexikon. II. köt. Bpest, 1931. 33. l. — SANDOR PÁL: Filozófiai Lexikon. I. köt. Bpest, 1941. 122. l.

müncheni állami könyvtárban őrzik, hacsak az elmúlt borzalmas háború pusztításainak nem esett áldozatául. SZENT ISTVÁN törvénykönyvének legrégibb kéziratát is csak alig egy évtizeddel ezelőtt a stájerországi admonti kolostorból sikerült Múzeumunk számára megszerezniük vétel útján. Ugyancsak nemrég egy CERBANUS nevű XII. századbéli magyarországi szláv származású szerzetesnek hazánk földjén készült DAMASZKUSZI SZENT JÁNOS- és MAXIMOS CONFESSOR-fordításai osztrák és stájerországi kolostorok porlepte kódexei közül kerültek napvilágra.

Sajnos, BOETIUS EX TRANSYLVANIA-ra vonatkozólag e nemű reményünket már eleve is meghiúsultnak kell tekintenünk. Nem ugyan olyan értelemben, mintha ennek az állítólagos középkori magyar bölcselőnek hírből ismert munkáit véglegesen elveszetteknek kellene hinnünk, mert ez nemcsak nem áll fenn, ellenkezőleg, a nyugaton már jó félévszázad óta nagymérettel folyó középkori skolasztika-kutatás tudtunkon kívül számos munkáját napfényre is hozta már, egyik-másik munkáját külföldön még ki is adták, továbbá személyére és irodalmi munkásságára vonatkozó rengeteg érdekesnél érdekesebb adatot tisztáztak. Nemcsak az lett nyilvánvalóvá, hogy ez a középkori XIII—XIV. századbéli BOETIUS, — akinek homályos és megbízhatatlan nevén s néhány elveszettnek hitt munkájának címén kívül még nemrégiben úgyszólván semmit sem tudtunk, — valóban létezett, hanem a legnagyobb meglepetésünkre még az is kiderült, hogy neve nem csupán egy szürke név volt a középkori skolasztika számos névtelen barát-filozófusai között, hanem e név mögött rejtőzködő személyiség egészen kimagasló egyéniség volt, a középkori bölcsélet virágkorában annak egyik legmarkánsabb alakja. A párizsi egyetem bölcsészeti karának volt tanára a XIII. század második felében és egy hatásaiban nagy és termékeny, a renaissance korának bölcséletét jóval megelőző, egészen különálló racionalista-naturalista bölcséleti iránynak, az ú. n. latin averroizmusnak egyik vezető képviselője volt. A legújabb bölcsélettörténelmi kutatások, melyek ezt a csaknem hatszáz éven keresztül teljesen homályba burkolt középkori bölcselőt munkáival együtt napvilágra hozták, magyar szempontból azonban egy nagy csalódást keltő negatívumot is eredményeztek, mert teljes világossággal az is kiderült, hogy Magyarországhoz és a magyar földhöz soha semmi köze nem volt, származását illetőleg ugyanis *dán* volt. Igazi neve nem is BOETIUS „EX TRANSYLVANIA“ volt, ahogyan irodalomtörténelmünkben szerepel, hanem „BOETIUS DE DACIA“. A *Dacia* elnevezés a középkorban viszont nem Erdélyt, hanem *Dániát* jelentette. Minthogy soha senki nem vizsgálta többé felül a reá vonatkozó eredeti forrásokat és kútfőket, sajnálatos és mindezideig helyre nem igazított *tévedés* csúszott be a magyar irodalmunk és szellemiségünk történetírásába. Megszületett — mint a következőkből látni fogjuk — „ERDÉLYI BOJÓT“-nak teljesen fiktív, képzelt alakja nemzeti irodalmunkban. Ez mint ilyen

sohasem létezett, az a történeti személy pedig, aki e név mögött eddig a homályban lappangott és akinek a mi irodalmunk történetében is számon tartott, eddig elveszettek hitt munkákat tulajdonítanunk kell, igazi nevén BOETIUS DE DACIA volt, a középkori bölcseletnek csak a legutóbbi időkben ismeretessé vált egyik kimagasló alakja, akinek származásáról kétséget kizáróan kimutatható azonban az is, hogy *dán* volt.

Azt hiszem, nem lesz tanulság nélkül, ha e tanulmányom keretében mindenekelőtt azt mutatom ki részletesen, miként csúszott be irodalomtörténetírásunkba ezzel a BOETIUSSzal kapcsolatban ez az *irodalomtörténeti tévedés* és hogyan vonult be irodalomtörténeti tudatunkba lépésről-lépésre egy állítólagos „ERDÉLYI BOJÓT“-nak képzelt alakja. A forrásoknak ezirányú tüzetes megvizsgálása egyúttal — BOETIUSUNK személyétől függetlenül is — annak a sajnálatos ténymegállapításunknak is tanulságos képét fogja nyújtani, mily kritikátlanul dolgoztak régi irodalomtörténeteseink egy-egy eléjük bukkanó homályos alakokkal kapcsolatban. Nyilvánvalóvá válik az is, mily kevés hitelre érdemesíthetjük általánosságban is régi lexikonainkat, kritikailag felül nem vizsgált forrásokon nyugvó közléseiket illetőleg. Tanulmányom második részében rá kívánok mutatni BOETIUS DE DACIA *valódi történeti alakjára*, úgy ahogyan ő ma az újabb reá vonatkozó kutatások megvilágításában előttünk áll. Végül *származásának* kérdését fogom teljes tüzetességgel megvitatni.

I.

Egy ERDÉLYI BOJÓT vagy BOETIUS EX TRANSYLVANIA nevű középkori állítólagos magyar bölcsele létezésére vonatkozólag semmiféle, se hazai, se külföldi egykorú, vagy korához legalább is közelálló kútfőkkel nem rendelkezünk. Hogy létezhetett egy ilyen nevű magyar származású bölcsele, aki a neki tulajdonított című, de az utókorra fenn nem maradt munkákat írta, ez abszolút értelemben természetesen nincsen kizárva. Tudjuk nagyon jól, hogy a magyarság a kereszténység felvétele után, SZENT ISTVÁN első királyunk magas koncepciójú állam- és kultúraszervező munkássága folytán mindjárt kezdetben belekapcsolódott az általános nyugateurópai keresztény kultúrközösségbe. Az egykorú oklevelek és egyéb dokumentumok tanúsága szerint a nyugaton már javában virágzó és az Egyház szervezete alatt álló iskolatípusok nálunk is hamarosan meghonosodtak. Már az Árpádok korában a külföldi iskolázás is megindult, és a külföldről hazánkban is letelepedett szerzetesrendek élénk kultúrkapcsolatokat tartottak fenn nyugati testvérkolostoraikkal és a külföldi magasabb tudományos központokkal. Az egyetemek megalakulása után pedig egész serege a magyaroknak tudománysozomjtól űzve vette föl a vándorbotot, hogy Bologna, Pádva, Ferrara, Párizs stb. egyetemlein szerezzék meg magasabb tudományos

kiképzését és ezzel együtt a tudást elismerő magiszteri és doktori fokozatot. E körülmények mind megadták a lehetőséget ahhoz, hogy a tudományos búvárkodás hazánk földjén is meginduljon s érett gyümölcsöt teremjen. Középkori művelődésünk sajnos még nagyon kevésbé van felkutatva, a külföldi könyv- és levéltárak még nincsenek magyar szempontból teljesen átvizsgálva, mégis az e téren eddig elért eredmények is ékesen bizonyítják, hogy hazánk földje is kivette részét az általános európai művelődésben s a középkorban is méltó helyet foglalt el az európai kultúra keleti határszegélyén. Egy olyan ERDÉLYI BOETIUS is létezhetett tehát, amilyent irodalomtörténeti tudatunkban eddig magunknak elképzeltünk, de reá vonatkozólag dokumentális kútfőink — mint említettük — nincsenek.

E név a XVII. század elején bukkant fel legelőször magyar vonatkozásában, amikor a mohácsi vész után megsemmisült domonkosrendi magyarországi rendtartomány újjászervezője és első provinciálisa, az olasz származású SIGISMUNDUS FERRARIUS bécsi egyetemi tanár, PÁZMÁNY PÉTERünknek is barátja, legelsőként írta meg a nagyérdemű Domonkosrend magyarországi rendtartományának történetét.⁷ FERRARI művének forrásai általában a régebbi nyugati domonkosrendi krónikák voltak, magyar vonatkozásaiban azonban sokszor kérte ki PÁZMÁNY PÉTERnek is, de meg főképen annak egyik rendtársának, NÉMETHI JAKAB jezsuitának tanácsait és adatszolgáltatásait, aki akkoriban a nagyszombati nyomdának volt igazgatója.⁸ Amikor FERRARI nagy rendtörténeti munkájában a régi magyar domonkosrendi írókról szóló részt állította össze, ehhez is nagyobbára NÉMETHI adatszolgáltatásait vette igénybe. NÉMETHI szorgalmasan dolgozott FERRARI számára, s gyakran olvassuk FERRARINÁL: „id colligo e litteris, fideliter ex archivis... a R. P. Jacobo Nemethi Soc. Jesu Presbytero et Theologo transumptis, mihiq... communicatis, insequentis tenoris...“, vagy „P. Jacobus Nemethi... ex certa relatione mihi narrabat Posonii...“, vagy „memorabat mihi, ex seniorum Claudiopolitanensium relatione certissima, P. Jacobus Nemethi Soc. Jesu...“, stb.⁹ Ezekben az adatszolgáltatásaiban NÉMETHI általában meg is szokta nevezni pontosan forrásait, amelyeket FERRARI is a megfelelő helyeken híven visszaad. Az állítólagos „Fr. Boetius ex Transylvania“-ra vonatkozó tudósítását is NÉMETHI atyától vette FERRARI. E tudósítása szóserint így hangzik: „Fr. Boetius, ex Transsylvania, Theologus praeclarus, Philosophus profundus, et consummatus, aliisque disciplinis haud ignobiliter excultus, atque regularis vitae merito conspicuus, scripsit *super libros Aristotelis Stagiritae, Peripateticorum Principis, de Sensu et sensibili, Vita et morte, Somno et vigilia.*

⁷ FERRARIUS, SIGISMUNDUS: *De rebus Hungaricae Provinciae Ordinis Praedicatorum.* Viennae Austriae, 1637. 443. l.

⁸ SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái.* IX. köt. 949. h.

⁹ FERRARIUS i. m. 59., 68., 440. l.

Edidit etiam opus *de Mundi aeternitate*. Floruit ad annum Christi 1345. Sic P. Nemethi in suis adversariis...¹⁰ Rendkívül figyelemre méltó, hogy ez a NÉMETHITŐL származó tudósítás nem nevez meg semmiféle forrást, mint ahogy egyébként nem egykorú eseményeknél NÉMETHI a forrásait is meg szokta említeni. Egészen bizonyos, hogy itt hazai kútfők, a szóban forgó szerző munkáinak megléte, vagy hazai egykorú, vagy a szerző korához legalább is valamiképp közelebbálló magyarországi vagy magyarvontakozású irodalmi kútfők nem álltak NÉMETHINEK rendelkezésére, mert ha ilyenekről tudott volna, azokat föltétlenül megnevezte volna. Forrásai itt kétségtelenül a külföldi XV—XVI. századbéli, már nyomtatásban is közkezen forgó domonkosrendi krónikák és írói „bibliothecák“ lehetnek csupán, melyekben erre az állítólagos FR. BOETIUSRA vonatkozó adatok, munkáinak felsorolása lényegében megegyezik a FERRARINÁL közölt s az imént idézett szöveggel, csak azzal a különbséggel, — és épp ez a különös és figyelmenkívül nem hagyható — hogy ezekben a külföldi, NÉMETHI által használt forrásokban FR. BOETIUS jelzője sehohsem „ex Transylvania“, hanem „de Dacia“ vagy egyszerűen „Dacus“. NÉMETHI — mint említettük — nem nevezte meg forrását, s nekem sem sikerült még nyomára jönnöm, hogy az ő korában közkezen forgó domonkosrendi krónikák közül BOETIUSRA vonatkozólag pontosan melyik volt az ő közvetlen forrása. Annyi azonban bizonyos, hogy valamelyiket közülük, már az ő adatainak és amazok adatainak feltűnő egyezése miatt is, használnia kellett. Az is bizonyos most már, hogy ezeknek a nyugati domonkosrendi forrásoknak, régi rendi krónikáknak és írói bibliotékáknak egyik őskútfeje, középkori adataikra vonatkozólag, a tiroli stamsi cisztercita kolostorban a múlt század végén felfedezett és DENIFLE által kiadott „*Tabula scriptorum Ordinis Praedicatorum*“ volt, mely a XIV. század elején készült.¹¹ Erre az ú. n. stamsi katalógusra e tanulmányunk folyamán még bővebben vissza fogunk térni, most azonban egyelőre csak azt említjük meg, hogy a középkori domonkosrendi írók e legrégebb jegyzékében, ill. bibliográfiájában a frater BOETIUS jelzőjeként ugyancsak „natione Dacus“ van feltüntetve.

NÉMETHI JAKAB tehát a nyugati forrásában felfedezett BOETIUS DE DACIA nevű domonkosrendi írónak „de Dacia“ jelzőjét FERRARIUSNAK küldött tudósításában önkényesen „ex Transylvania“-ra változtatta át. Nem vonjuk kétségbe, hogy ezt nem meghamisításkép, hanem jóhiszeműséggel tette. Talán tudomása sem volt arról, hogy a Dacia szó kétértelmű lehet, akárcsak a „Siculus“ (= szicíliai és székely) népi elnevezés. Ezzel szemben

¹⁰ U. o. 443. l.

¹¹ DENIFLE, H.: Quellen zur Gelehrten-geschichte des Predigerordens. Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters. II. 1886, I. n. 35. MEERSSEMANN G.: Laurentii Pignoni Catalogi et Chronica, accedunt Catalogi Stamsensis et Upsalensis Ordinis Praedicatorum. Romae, 1936.

a „Transylvania“ szó közkeletű volt és tévedést kizáró. FERRARIUS azután a NÉMETHI által vele közölt nevet és a hozzáfűzött adatokat egyszerűen átvette tőle, s ezt e szavakkal meg is jegyzi: „Sic P. Nemethi in suis adversariis“. Minthogy azonban NÉMETHI forrást nem közölt, FERRARIUS nem elégedett meg egyszerűen a Némethi-féle közléssel, hanem maga is tovább kutatott még. ANTONIUS SENENSIS „*Bibliotheca Ordinis FF. Praedicatorum*“ c. művében talált is megfelelő adatokat erre a BOETIUSRA vonatkozólag.¹² Az ott talált adatok alapján azonban — melyek e szerző munkáinak címeit illetőleg egyébként teljesen megegyeztek a NÉMETHI által közölt adatokkal — nem mulasztotta el e kizárólag Némethi tekintélye alapján a magyarországi domonkosrendi írók közé felvett BOETIUSRÓL megjegyezni: „verum est, Antonium Senensem, illum inter *Provinciae Daciae alterius a Provincia Hungariae (ut liquet ex S. Antonio) alumnos recensere*“.¹³ Ezzel kétségkívül kritikai érzékéről tett tanúságot, de ezzel együtt valójában a BOETIUS magyarvoltára vonatkozó, NÉMETHI nyomán adott előző közlésének hitelességét maga is kétségbevonta.

Napnál világosabban és félreérthetetlenül világította meg BOETIUS származását — FERRARIUS művének megjelenése után jó nyolcvan év multával — ECHARD,¹⁴ a Domonkosrend kiváló bibliografusa, amikor életrajzi adatait és irodalmi munkásságának jellemzését a következő szavakkal vezette be: „Fr. Boetius Dacus nempe ex provincia ordinis quae Dacia in antiquis ordinis monumentis appellatur, et Daniam, Sveciam, Norvegiam complectebatur“. Tudósításának forrásait is felsorolja, ezek ALTAMURA (1608—1677),¹⁵ ANTONIUS SENENSIS¹⁶ vagy másképp LUSITANUS (†1584) — akire, mint láttuk, Ferrarius is hivatkozott —, továbbá PIUS MICHAEL (†1639)¹⁷ és LEANDER ALBERTI (1479—1552).¹⁸ E források közül az első kettő nem közölt felvilágosítást BOETIUS korára vonatkozólag, az utóbbi kettő 1353 körülre helyezte élete idejét. Munkáira vonatkozólag ECHARD a következőket mondja: „dicitur scripsisse *super Aristotelis libros*

¹² ANTONIUS SENENSIS, vulgo LUSITANUS: *Chronicon Fratrum Ordinis Praedicatorum, in quo tum res notabiles, tum personae doctrina, religione et sanctitate conspicuae, ab exordio ordinis ad haec usque tempora complectuntur. Item Bibliotheca ordinis FF. Praedicatorum, virorum inter illos doctrinam insignium nomina, et quae scripto mandarunt, opusculorum titulos et argumenta complectens. Parisiis, 1585.*

¹³ FERRARIUS i. m. 443. Í.

¹⁴ QUÉTIF, J.—ECHARD, J.: *Scriptores Ordinis Praedicatorum. Parisiis, 1719. Tom. I. 640b. l.*

¹⁵ ALTAMURA, AMBROSIUS DE: *Bibliothecae Dominicanae accuratis collectionibus primo ab ordinis constitutione usque ad annum 1600 productae hoc saeculari apparatu incrementum et prosecutio. Romae, 1677.*

¹⁶ ANTONIUS SENENSIS, vulgo LUSITANUS: *Chronicon Fratrum Ordinis Praedicatorum... Item Bibliotheca ordinis FF. Praedicatorum. Parisiis, 1585.*

¹⁷ PIUS, MICHAEL (vernacule PLODIUS): *Historiarum pars II.*

¹⁸ LEANDER, ALBERTUS: *De viris illustribus Ordinis Praedicatorum libri sex in unum congesti. Bononiae, 1517. 153. l.*

de sensu et sensato, de morte et vita, de somno et vigilia. Item de aeternitate mundi.“ Hogy hol vannak e munkák, — teszi hozzá — senki sem derítette föl eddig. ECHARD a régi domonkosrendi írók munkáinak összeírása alkalmával Nyugateurópa régi nagy könyvtárait is felkutatta. Említést tesz arról, hogy a párizsi St. Victor kolostor könyvtárában kezében volt egy bizonyos BOETIUS DACUS és PETRUS DACUS nevét viselő hártayakódex, mely e szerzők logikai Summá-ját tartalmazta, de ez szerinte nem származhatott szerzetestől.¹⁹

Ha már most összehasonlítjuk ECHARDnak ezt a tudósítását FERRARIUSnak előbb ugyancsak szó szerint idézett tudósításával, nyilvánvalónak látszik, hogy mind a kettőben egy és ugyanazon személyről van szó, csak ez utóbbiban ennek a személynek a neve nem BOETIUS EX TRANSYLVANIA, hanem BOETIUS DACUS, miként a többi ECHARD által idézett forrásban is, melyek egyikét, az ANTONIUS SENENSIST, vagyis LUSITANUST FERRARIUS maga is felhasználta, és épp ez utóbbi keltette fel benne is a kételkedést BOETIUS magyarságára vonatkozólag. ECHARD azonkívül nemcsak „Dacus“-nak nevezi egyszerűen BOETIUS frátert, hanem még azt is nyomatékosan kihangsúlyozza, hogy a rendnek abból a provinciájából való volt, amelyet e rend régi emlékei *Dacia* néven emlegetnek, s amely *Dániát, Svédországot és Norvégiát* foglalta magában. Ezzel mindenesetre FERRARIUS rendtársát — akinek munkája szintén előtte feküdt és más helyeken többször idézi — akarta szerényen és feltűnés nélkül, de mégis félreérthetetlenül helyesbíteni.

Magyar irodalomtörténészeink FERRARIUSra hivatkozva vették be BOETIUST a magyar írók közé, s bár FERRARIUS maga is kifejezte kételkedését annak magyar volta felett, ezt irodalomtörténészeink azonban teljesen figyelmen kívül hagyták.

1735-ben, csaknem száz évvel FERRARI művének megjelenése után, Kassán „*Res literariae Hungariae*“ címen, névtelenül egy kis promóciós disszertáció jelent meg, — az első magyar irodalomtörténet — melynek szerzőségét ÁRVAI MIHÁLY jezsuitának tulajdonítják. Ez a kis barokkízű sűrített összefoglalása régi irodalmunknak, — mely egyébként igen gyöngye alkotás, — forrásokat általában sehol sem nevez meg, de miután benne egyhelyütt FERRARIUSról is szó van, továbbá BOETIUSUNKRÓL SZÓLÓ BESZÁMOLÓJÁBAN a közölt adatai lényegükben teljesen megegyeznek FERRARIUSÉIVAL, nyilvánvaló, hogy ő volt a forrása. Ezeket a tőle kölcsönzött adatokat azonban már a következőképen színezi ki és bővíti meg hallatlan barokk fantáziával: „Boetius e sacra Divi Dominici familia, parentibus Hungaris in Transylvania prognatus indefesso literarum studio, tantam in Philosophicis, et Theologicis disciplinis eruditionem est consecutus, ut

¹⁹ QUÉTIF—ECHARD I. m. Tom. I. 640b. l.

aevi sui oraculum audiret, virtute adhaec et morum sanctimonia animos omnium demeruit. Scripsit, dum in vivis ageret in libros Aristotelis de sensu et sensibili, De vita et morte, De somno et vigilia, De mundi aeternitate, eruditione omni refertos commentarios. Quos felici morte sub annum Christi 1345. conclusit.“ ÁRVAI már nemcsak Transylvanusnak nevezi ezt a FERRARIUSTól átvett BOETIUST, hanem tudni véli azt is, hogy „Erdélyben magyar szülöktől származott“ és a bölceletben és a hittudományokban oly nagy képzettségre tett szert, hogy kora orákulumának tartották. FERRARIUS még csak annyit tudott BOETIUSRól korára vonatkozólag, hogy 1345 körül virágzott, ÁRVAI pontosan tudni véli, hogy 1345-ben halt meg.²⁰

Itt meg kell jegyeznünk, hogy régi szerzők életének kormeghatározásánál igen sok eltérés tapasztalható a különböző irodalomtörténeti kútfők között, miután azok rendszerint a szóbanforgó szerzők kéziratmásolatban kezükbekerülő valamely művének keltezését veszik alapul, ez pedig más és más kódex szerint a legkülönbözőbb lehet. Így ECHARD is egyes forrásaival való hivatkozással 1353 körüli időre teszi BOETIUS korát, jóllehet most már egészen bizonyos, hogy ő is, meg FERRARIUS is, meg a forrásaik is kormeghatározásaikban tévedtek, miután a BOETIUS DE DACIA-ra vonatkozó legrégebbi irodalomtörténeti kútfő, a már említett stamsi katalogus is már a XIII—XIV. század fordulója körül keletkezett, sőt mi több, olyan egészen hiteles kútfőink is vannak, melyek alapján — mint a továbbiakból ki fog tűnni — BOETIUS életének és munkásságának idejét a XIII. század második felére kell tennünk, miután munkáit egész bizonynyal 1277 előtt kellett már megírnia.

Az erdélyi magyar szülöktől származó fr. BOETIUS meséje tovább haladt a „fama crescit eundo“ törvényszerű útján. A XVIII. században már erdélyi szász tudósok is foglalkoznak vele, úgymint SCHMEIZEL MÁRTON, a későbbi jeni egyetemi tanár (†1747) és utána SEIVERT JÁNOS,²¹ s természetesen az erdélyi szászok közé sorolják BOETIUST és JÁNOS keresztnevet is adnak neki. SEIVERTNél azonban már a komolyabb kritika nyomait is megfigyelhetjük. Meglátszik rajta, hogy FERRARIUSON kívül egyéb külföldi forrásműveket is használt, főleg német írói lexikonokat. JÖCHER *Allgemeines Gelehrten-Lexikonja*²² nyomán BOETIUS VON DACIEN-nak az eddig ismert munkáin kívül még az ARISTOTELES logikai műveihez (in

²⁰ ÁRVAI, MICHAEL: *Res literariae Hungariae. Cassoviae, 1735. 37. l.*

²¹ SEIVERT, JOHANNES: *Nachrichten von siebenbürgischen Gelehrten. Pressburg, 1785. 37—38. l.* — Seivert SCHMEIZEL MÁRTONra hivatkozik: „Wofern ich nicht irre, so ist es Schmeizel, der ihn Johann, auch einen Siebenbürgischen Sachsen nennet, und dabey den Sigism. Ferrarius, de Rebus Hung. Provinciae Ordinis Praedicatorum anführet“. SCHMEIZEL nyomtatásban megjelent munkáiban a hivatkozott helyre nem találtam, valószínűleg valamely kézirati művéről lehet szó.

²² JÖCHER, GOTTLIEB CHRISTIAN: *Allgemeines Gelehrten-Lexikon. I. Teil. Leipzig, 1750. 1183. l.*

libros topicorum, analyticorum utrorumque és in elenchos sophisticos) írt kommentárjaival is kiegészíti BOETIUS műveinek bibliográfiáját. Alapos kritikai elemzés alá veszi továbbá FERRARIUS BOETIUSRA vonatkozó szövegének minden egyes mondatát és rámutat már arra a lehetőségre is, hogy NÉMETHI és FERRARIUS a „Dacia“ szónak kétértelműsége folytán BOETIUS származását illetőleg könnyen tévedhettek, tekintettel arra, hogy ANTONIUS SENENSIS — akit FERRARI maga is idéz — kifejezetten a Domonkosrend dán provinciájához tartozónak mondotta. E kérdés eldöntésében azonban SEIVERT nem mert állást foglalni.

Ezek a XVIII. századvégi szász tudósok azonban a magyar irodalomtörténésekre nem voltak hatással, s így a romantikus TOLDY nagy tekintélyével nyugodtan tovább szöhetette az állítólagos magyar származású középkori bölcselő meséjét. „Figyelmet érdemel, — kezdi nagy pátozzsal előadását — hogy némi bölcsészeti mozgalom is jelentkezett ez időszakban, t. i. a magyar bölcsészek sorának megnyitója, Erdélyi Boetius dömés, Lajos király alatt virágzott (1345) s nemcsak mint híres istenész, mély elmű philosoph és sokoldalú tudós magasztaltatik szerzetének évkönyveiben, hanem egy önálló bölcsészeti munkáján kívül (de mundi aeternitate), melynek már címe is inkább philosophiai, hogysen hittani álláspontra mutat, mint Aristoteles magyarázója is fellépett (de sensu et sensibili, de vita et morte, . . . stb.), s azt hagyja hinnünk, hogy valamint másfelé, úgy nálunk is a középkorban felsőbb iskoláink philosophiája alatt egyenesen Aristoteles fejtegetéseit kell értenünk.“²³ TOLDY lendületes szavain keresztül nem nehéz egyedüli forrását kiolvasnunk, FERRARIUS művét, melyet akár csak ÁRVAI (talán ő is volt számára a közvetítő) hangzatos szólammal kiegészít. Szerzőjének korát (1345) már konkrétan a magyar történelembe is belé illeszti (Lajos király alatt virágzott), és középkori iskolaügyünkre és középkori szellemtörténetünkre vonatkozólag következtetéseket is von le belőle.

TOLDYVAL egycsapásra bevonult „ERDÉLYI BOETIUS“ a régi magyar irodalom keveseinek halhatatlanai sorába. Nem sokkal TOLDY nemzeti irodalomtörténetének megjelenése után HIDASY KORNÉL „A bölcsészet hazai történetének történelmi vázlata“ című 1855-ben írt középiskolai programtervezésében is helyet nyer.²⁴ SZILÁGYI SÁNDOR nagynevű történetírónk Erdély irodalomtörténetébe beveszi,²⁵ VASS JÓZSEF pedig Anjoukori műveltségünkről szóló ugyancsak a Budapesti Szemlében megjelent tanulmányába, majd később az Egyetemes Magyar Encyclopaediába írt

²³ TOLDY FERENC: A magyar nemzeti irodalom története. Pest, 1851. I. köt. 137—138. l.

²⁴ HIDASY KORNÉL: A bölcsészet hazánkban előhaladásának történelmi vázlata. Nagyszombat, 1855. 16. l.

²⁵ SZILÁGYI SÁNDOR: Erdély irodalomtörténete. Budapesti Szemle. 1858. évf. 3. köt. 149. l.

cikkébe is.²⁶ ERDÉLYI JÁNOS, hazai bölcséleti irodalmunk multszázadbéli első komolyabb történetírója, már magyar hangzású nevet is költ számára, mint már említettük, ERDÉLYI BOJÓTNAK nevezi őt.²⁷

Erdélyit követi azután OMPOLYI MÁTRAI ERNŐ is középkori bölcséletünkéről írt doktori értekezésében.²⁸ Valamennyien ez utóbb említettek közül szinte szóról-szóra TOLDY szavait és nagyhangú frázisait ismételtetik s legfeljebb középkori szellemi életünk általános fejlődésére és irányára vonatkozólag tesznek még azokhoz egy-egy merész, de a premisszákból egyébként logikusan folyó következtetést. Így VASS azt mondja, hogy „a tárgyalt időszakban nálunk is Aristoteles tűnik fel vezérül, az ő nyomain jár, mint magyarázója Erdélyi Boetius“. ERDÉLYI pedig így ír: „A stagirai bölcsész tanainak Erdélyi Bojót (Boetius ex Transylvania) Ieszen szószólója 1345. évben I. Lajos király alatt.“

A magyar írók életrajzába SZINNYEI BOETIUS JÁNOS név alatt veszi fel,²⁹ ebben SEIVERTET követi. Ott találjuk BÉKESI EMILNÉL is az anjou-kori írókról szóló értekezésében.³⁰ Majd a magyar filozófiai irodalom történetének valamennyi rövid összefoglalása is megemlékezik róla. ALEXANDER BERNÁT a Pallas-Lexikonban a magyar filozófiai irodalom történetét tárgyalva,³¹ hasonlóképen MITROVICS GYULA, KECSKÉS PÁL, TANKÓ BÉLA, fia-történeteikben.³²

Ott találjuk ERDÉLYI BOJÓTOT PINTÉR JENŐ hatalmas 8 kötetes Magyar irodalomtörténetében,³³ nemkülönbén HORVÁTH JÁNOSNAK „A magyar irodalmi műveltség kezdetei“ c. kiváló szintetikus irodalomtörténeti munkájában.³⁴ THIENEMANN TIVADAR is megemlékezik róla abban a rend-

²⁶ VASS JÓZSEF: Az Anjouk és műveltségük. Budapesti Szemle. 1861. évf. 12. köt. 291. l. — Egyetemes Magyar Encyclopaedia. VI. köt. Pest, 1868. 259. l.

²⁷ ERDÉLYI JÁNOS: A bölcsészet Magyarországon. 2. kiad. Budapest, 1885. 23. l.

²⁸ OMPOLYI MÁTRAI ERNŐ: A bölcsészet Magyarországon a scholastica korában. Budapest, 1878. 74. l.

²⁹ SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái. I. köt. Budapest, 1891. 1160. h.

³⁰ BÉKESI EMIL: Magyar írók az Anjouk és utódaik korában. Katholikus Szemle. 1889. évf. 586—587. l.

³¹ ALEXANDER BERNÁT: Magyar filozófia története. Pallas-Lexikon. XII. köt. Budapest, 1896. 17. l.

TRÓCSÁNYI DEZSŐ, FÉLEGYHÁZY JÓZSEF és HAJÓS JÓZSEF is magyar filozó-

³² V. ö. a 4. sz. jegyzetet.

³³ PINTÉR JENŐ: Magyar irodalom története. Tudományos rendszerezés. I. köt. Budapest, 1930. 324. l.

³⁴ HORVÁTH JÁNOS: A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Budapest, 1931. 56. l. — E kiváló mű legújabb, 1944. évszámmal jelzett, valójában azonban csak 1947-ben megjelent kiadásában (313. lapon) a szerző „Pótlás a jegyzetekhez“ c. új toldalékában, hivatkozva BARTA ISTVÁNNAK a „Századok“ 1937. évf.-ban FÉLEGYHÁZY JÓZSEF egy cikkéhez fűzött néhány szűkszavú megjegyzésére, helyreigazítja a mű szövegében az ő. n. Erdélyi Boetiusról szóló állításait, és a következőket mondja: „Egy Erdélyi Bojót

kívül érdekes tanulmányában, melyben a szabadgondolkodás első nyomait vizsgálja a magyar középkorban.³⁵

ERDÉLYI BOJÓT neve — akárcsak egy APÁCZAIÉ — a magyar irodalom történetében, mint egyik úttörője középkori magyar irodalmunknak, becses név volt, legkiválóbb irodalomtörténészeink is érdemesnek tartották fel- említeni és jelentőségét kiemelni. Magyarolta oly elfogadhatónak és való- színűnek tűnt fel irodalom- és szellemtörténészeink előtt, hogy nem is tar- totta senki sem szükségesnek életének kútfőit felülvizsgálat tárgyává tenni.

Egyedül FÉLEGYHÁZY JÓZSEF kockáztatta meg a magyar skolasztika történetéről írt, sok új adalékot is tartalmazó néhány évvel ezelőtt meg- jelent munkájában BOETIUS DE DACIA-ról (ő már így nevezi) azt a meg- jegyzést tenni, hogy „van vélemény, mely magyarnak tartja, viszont mások szerint — és itt kézzelfoghatólag már a legújabb külföldi skolasztika- kutatások irodalmára tesz célzást, bár senkit sem idéz — *dán volna és mintha újabban ez az utóbbi vélemény látszik elfogadhatóbbnak*“. FÉL- EGYHÁZY azonban, a nélkül, hogy e kérdést valamiképp is közelebbi vizs- gálat tárgyává tenné, TOLDY-ra hivatkozva szintén besorozza BOETIUSUN- kat a középkori magyar skolasztikusok sorába.³⁶

Ez tehát „ERDÉLYI BOJÓT“-nak a magyar irodalom- és szellemtörté- netbe való bevonulásának a geneológiája. Láttuk, hogy az ősforrás FER- RARI műve volt, illetve NÉMETHI JAKAB jezsuitának FERRARI részére készí- tett jegyzetei. Régebbi magyarországi, vagy legalábbis magyar vonatko- zású forrásaink egy BOETIUS „ex Transylvania“-ra vonatkozó- lag nincsenek. NÉMETHI és FERRARI külföldi régi domonkosrendi kró- nikákból vették alakját. Egy „de Dacia“ jelzővel ellátott BOETIUS közép- kori bölcselő nevét találták ott, mint ahogyan ezekben a régi rendi króni- kákban még számos hasonló jelzésű nevet is felfedezhettek volna, minő- volt MARTINUS DE DACIA, PETRUS DE DACIA, JOHANNES DE DACIA, stb., kik valamennyien a Provinciá Daciae-nak voltak tagjai és a nemes dán nemzetnek voltak szülöttei.³⁷ E dán írók egyikén akadt meg úgy látszik NÉMETHINEK szeme, épp a BOETIUSON, akinek „de Dacia“ jelzője meg- tévesztette, erdélyi magyar embert sejtett benne. Miután azonban Erdély megnevezésére a régi ókori „Dacia“ név nem volt használatos, BOETIUS-

nevű domonkosrendi filozófus létezése ebben a korban, úgy látszik, csak tévedésen ala- puló feltevés; Barta István szerint, Századok 1937. 244. l., Boetius de Daciát, az aver- roizmus egyik kiváló képviselőjét, Aristoteles kommentátorát, valószínűleg csak FRAKNÓI elhamarkodott ítélete tette magyarrá.”

³⁵ THIENEMANN TIVADAR: A szabadgondolkodás első nyomai a magyar közép- korban. Minerva, 1922. évf. 227. l.

³⁶ FÉLEGYHÁZY JÓZSEF: A teológiai tudományok egyetemes és hazai története. I. A skolasztikus-bölcsélet. Budapest, 1942. III. l.

³⁷ QUÉTIF—ECHARD l. m. I. 736, 407—411. l.

nak „de Dacia“ jelzőjét egyszerűen a közérthető „ex Transylvania“-ra alakította át.

Nem kétséges, hogy a hazai domonkosok, e kiváló tudós szellemű koldulórendnek magyar fiait, 1219-ben vagy 1221-ben hazánkban való megtelepedésük óta, a tudományok terjesztése és művelése terén, mint másutt, úgy hazánkban is jelentős munkát fejtettek ki. Ezt feltételezhetjük analógiából vett érveléssel abban az esetben is, ha kellő bizonyítékaink egyelőre nem is állnának rendelkezésünkre, vagy csak nagyon gyéren. E buzgó és tudományszomjas szerzetnek Erdély földjén is számos kolostora, társasháza, konventje volt, sőt arra vonatkozólag is vannak adataink, hogy Budán már 1390-ben, majd a XV. században még Nagyszébenben is studium generaleval, vagyis főiskolával is rendelkeztek.³⁸ Tagjaikat gyakran találjuk külföldi egyetemeken és főiskolákon, Párizsba is könnyen kijuthattak, a középkori tudományosság legmagasabb fellegvárába, ahol a rendnek tanszéke is volt, s ahol éppen abban a korban, melyben ez a BOETIUS élt (XIII—XIV. sz.), élte ki magát ARISTOTELES nyugati recepciójának virágkora. Tudjuk azt is, hogy Magyarországnak Franciaországgal való kulturális kapcsolatai III. BÉLA királyunk korától kezdve már eléggé ki voltak építve, LUKÁCS, ADORJÁN, MIHÁLY és JAKAB, meg a legendás BETHLENDIÁK párizsi tanulmányai után a magyar diákok hosszú sora ízlelhette meg Sainte-Geneviève dombjain a tudás érett gyümölcsseit.³⁹ Így minden lehetőség megvolt ahhoz, hogy magyar, erdélyi dömés szerzetes is kijuthatott az álmok városába, s a magisteri méltóság megszerzése után ott az egyetem falai közt maga is prelegálhatott. Tudunk is nem egy szerencsés magyarról (pl. ALEXANDER DE UNGARIA ágostonrendi szerzetesről), ki a párizsi egyetem tanára is volt,⁴⁰ s a további ez irányú kutatások talán nem egy eddig ismeretlen nevet fognak még az eltemetettségből felszínre emelni, irodalmi munkásságukkal együtt. De BOETIUSunkra ez nem vonatkoztatható semmiképen sem. Reája vonatkozólag csak külföldi forrásaink vannak, és pedig — mint mindjárt látni fogjuk — még hozzá igen bőviben. Ezek azonban a magyar vonatkozásnak még a látszatával sem bírnak, ellenkezőleg éppen BOETIUS nem-magyarolta mellett fognak tanúskodni. Lássuk azonban most már a valódi, történeti BOETIUS DE DACIA igazi képét, úgy amint azt a legújabb kutatások megvilágították és elibünk állították.

³⁸ PFEIFFER MIKLÓS: A Domonkosrend magyar zárdáinak vázlatos története. Kassa, 1917. — HARSÁNYI ANDRÁS: A Domonkosrend Magyarországon a reformáció előtt. Debrecen, 1938. — IVÁNYI BÉLA: A Szent Domonkosrend római központi levéltára. Levéltári Közlemények. 1929. évf. 1—30. l.

³⁹ GÁBRIEL ASZTRIK: Magyar diákok és tanárok a középkori Párizsban. Budapest, 1938. (Klny. az Egyet. Philol. Közönyből.)

⁴⁰ GÁBRIEL ASZTRIK: Magyarországi Sándor mester a középkori Sorbonne tanára. Budapest, 1941. (Klny. az Egyet. Philol. Közönyből.)

II.

A középkori bölcseletről, annak sokszínű irányairól és gazdag tartalmáról a múlt század közepéig nagyon keveset tudtunk. E „sötétnek“ nevezett kor komoly és tudományos kritikai módszerekkel való felkutatása tulajdonképpen csak a múlt század közepe táján vette kezdetét. VICTOR COUSIN, ROUSSELOT, REMUSAT, PRANTL, STÖCKL, HAURÉAU úttörői munkái után,⁴¹ melyek még csak általános keretek közt mozogtak, DENIFLE, EHRLE, BAEUMKER kezdeményezésére, a nyugati nagy könyvtárak kódexei- nek felkutatásával karöltve, kéziratnalmányok alapján megindult a középkor bölcseletének monografikus feltárása és feldolgozása. Franciaországban, Németországban, Olaszországban, Belgiumban, Angliában, Spanyolországban hatalmas munkaközösség alakult ki, a kutatók egész serege vett részt ebben a nagy munkában. EHRLE, GRABMANN, BAUMGARTNER, PELSTER, BAEUMKER, és iskolájuk Németországban, MANDONNET, GILSON Franciaországban, CL. WEBB, LITTLE CARLYLE Angliában, MIGUEL ASIN Y PALACIOS Spanyolországban, HASKINS, PAETOW Amerikában, PELZER, GHELLINCK, DE WULF Belgiumban, BIRKENMAJER és MICHALSKI Lengyelországban voltak a legkiválóbbjai e kutatóknak és egyik-másik közülük még ma is fáradhatatlanul dolgozik.⁴² E nagyrészt kéziratnalmányokon alapuló részletkutatások eredményeként a középkor filozófiájára lassanként egészen új világosság tárult.⁴³ Ez a filozófia nem tűnik már többé olyan homogén, pusztán a keresztény vallás hittételeinek magyarázatára és a természetes ésszel való megvilágításra irányuló, kizárólag teológiai színezetű bölcseletnek, hanem a filozófiát öncélúnak tekintő és a legváltozatosabb irányú bölcselet munkáinak egész hosszú sora került az ismeretlenség homályából napvilágra a bibliotékák porlepte régi kódexiből.

E kutatásokból az is kiderült, hogy a középkori bölcseletnek egyik gyűjtőpontja a *párizsi egyetem artista-fakultása* volt, mely a XIII. század közepétől kezdve igen mozgalmas filozófiai életnek volt a melegágya. ARISTOTELES természetbölcseleti és etikai művei az arab AVERROESnek kommentárjaival abban az időben váltak ott ismeretesekké és — az Egy-

⁴¹ COUSIN, VICTOR: *Introduction aux ouvrages inédits d'Abélard*. Paris, 1836. — ROUSSELOT: *Études sur la philosophie dans le moyen âge*. Paris, 1840—42. — RÉMUSAT CH. DE: *Abélard*. 2. vol. Paris, 1845. — PRANTL: *Geschichte der Logik im Abendlande*. Bd. II—IV. Leipzig, 1885, 1867, 1870. — STÖCKL: *Geschichte der Philosophie des Mittelalters*. Bd. I—III. Mayence, 1864—66. — HAURÉAU: *Histoire de la philosophie scholastique*. 3 vol. 1872—81.

⁴² DE WULF, MAURICE: *Histoire de la philosophie médiévale*. 5. edit. Louvain, 1924. Tom. I. 7—8, 36—43. I.

⁴³ *Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters*. Herausgeg. v. BAEUMKER—HERTLING. Unter Mitwirkung von F. EHRLE, M. BAUMGARTNER, M. GRABMANN. Münster i. W. Hatalmas gyűjtemény. 1891—1940. 36 kötet jelent meg.

ház többszöri állásfoglalása ellenére is — a teológiától magát függetlenítő hatalmas racionalista-naturalista eszmeáramlatnak lettek elindítói, az ú. n. *latin averroizmusnak* és a tiszta, pogány aristotelizmusnak, melyet az egyházi hatóságoknak, mint a keresztény hitet veszélyeztető áramlatot, többszörösen el kellett ítélniök.

Ennek a XIII. század közepén a párizsi egyetemen fellépett latin averroizmusnak és naturalista aristotelizmusnak a keresztény hit alapgogmáit veszélyeztető tanvételeit STEPHAN TEMPIER párizsi püspöknek 1270-ben és 1277-ben kibocsátott kárhoztató dekretumaiból ismerjük teljes részletességgel, melyek számos egykorú kéziratban maradtak fenn, s melyeket 1889-ben DENIFLE ki is adott a párizsi egyetem kartuláriumában.⁴⁴ Maga e dekretumok szövege nem nevezi meg a bennük kárhoztatott tételek képviselőinek nevét, de van több egykorú tanúnk és dokumentumunk, melyekből nyilvánvaló, hogy e tételekbe foglalt tanok főképviselőinek bizonyos SIGERUS DE BRABANTIA és BOETIUS DE DACIA nevű párizsi artista-fakultásbeli tanárokat kell tekintenünk. Így a párizsi nemzeti könyvtár egyik középkori kódexe⁴⁵ a következő címfelirattal őrizte meg a szóbanforgó tételeket is magábafooglaló 1277. évi kárhoztató dekretumot: „Contra SEGERUM et BOETIUM hereticos“. Ugyane könyvtár egy másik középkori kódexében⁴⁶ az 1277-ben elítélt tételek jegyzékéhez a következő megjegyzést találjuk hozzáfűzve: „Principalis assertor istorum articulorum fuit quidam clericus BOETUS appellatus“. RAYMUNDUS LULLUS ferences teológusról tudjuk, hogy 1297-ben vagy 1298-ban egy vitairatot írt ezeknek az 1277-ben a párizsi püspök által kárhoztatott tételeknek a cáfolására. E nyomtatásban még csak nemrég kiadott „Declaratio per modum dialogi edita contra aliquorum philosophorum et eorum sequatium opiniones“ cíművét RAYMUNDUS LULLUS munkáinak egy 1311-ből származó kézíratos katalógusában, mely ugyancsak a párizsi nemzeti könyvtárban található,⁴⁷ a következő cím alatt találjuk felvéve: „Liber contra errores BOETII et SIPERII“. AQUINÓI SZENT TAMÁSNak ugyancsak egyik vitaértekezése a müncheni állami könyvtár egyik középkori kódexében⁴⁸ a következő címet viseli: „Tractatus Fr. Thome contra magistrum SOGERUM de unitate intellectus“. Ezekből az először HAURÉAU⁴⁹ által ismertetett egykorú dokumentumokból kétséget kizáróan nyilvánvalóvá vált, hogy a párizsi

⁴⁴ DENIFLE: Chartularium Universitatis Parisiensis. Paris, 1889. Tom. I. n. 432. et 473.

⁴⁵ Cod. lat. 4391 fol. 68.

⁴⁶ Cod. lat. 16533 fol. 60.

⁴⁷ Cod. lat. 15450 fol. 80.

⁴⁸ Clm. 8001.

⁴⁹ HAURÉAU, B.: Boetius, Maître ès Arts à Paris. Histoire littéraire de la France. Tom. XXX. 1888. 270—279. — HAURÉAU: Un des hérétiques condamnés à Paris en 1277. Journal des Savants. 1886. 167—183. l.

egyetemen előadott és az egyházi hatóság által 1270-ben és 1277-ben kárhoztatott tantételeknek SIGERUS DE BRABANTIA és BOETIUS DE DACIA volt két legjelesebb képviselője.⁵⁰

Bennünket itt elsősorban az utóbbi, BOETIUS DE DACIA érdekel, akiről az fog kitűnni, — mint a következőkből látni fogjuk — hogy azonos azzal a BOETIUSSzal, kit hazai irodalomtörténészeink, a FERRARIUS ill. NÉMETHI tévedésen alapuló közlésétől félrevezetve, a magyar bölcseleti irodalom első úttörői közé soroltak, nem is sejtve akkoriban még azt, hogy a szürke név és e szerző munkáinak jelentéktelennek látszó címe alatt egy csak később felfedezendő kimagasló egyéniség, a filozófia egyetemes történetében is figyelemre méltó személyiség rejtőzködött.

Erről a BOETIUS DE DACIA-ról, életkörülményeiről, munkásságáról és főleg annak belső értékéről és jelentőségéről a legújabb időkig szinte semmit sem tudott a tudomány. RENAN AVERROES-ről és az averroizmusról írt hatalmas munkájában még nevét sem említette, de társáról, BRABANTI SIGERRől is csupán általános keretek közt mozgó és nagyon bizonytalan képet tudott megrajzolni.⁵¹ Ezen nem is csodálkozhatunk, hisz az ő korában e két középkori bölcseletnek még egyetlenegy munkája sem volt ismeretes, s magának SIGERnek személyéről is téves adatok voltak elterjedve a filozófiatörténeti irodalomban. Ugyanez mondható REUTERnek a középkori felvilágosodásról írt művéről is.⁵²

Az első tudományos vizsgálódásokat BOETIUS DE DACIA-ra vonatkozólag B. HAURÉAUNak köszönhetjük, ki először ismerte fel jelentőségét a középkori filozófiában és a *Journal des Savants* 1886. évi kötetében, majd két évre rá az *Histoire littéraire de la France* XXX. kötetében foglalkozott vele. Kimutatta a latin averroizmushoz való viszonyát és filozófiai munkáinak első, kéziratokra támaszkodó bibliográfiáját is megkísérelte összeállítani.⁵³

Az HAURÉAU által megkezdett BOETIUS DE DACIA-kutatásokat értékes adatokkal egészítette ki nemsokára rá H. DENIFLE a párizsi egyetem kartuláriumának kiadásához fűzött jegyzetében.⁵⁴

Ezeket az első kísérleteket csakhamar gyors egymásutánban a BOETIUS DE DACIA-val foglalkozó kitűnő monográfiáknak egész sora követte. Legelső helyen méltó említésre PIERRE MANDONNET BRABANTI SIGERRől és

⁵⁰ Chartularium Univers. Parisiensis. I. 556. — MANDONNET: Siger de Brabant et l'averroïsme latin au XIIIme siècle. Fribourg (Suisse), 1899. CCXXXIV—CCXXXV l. — GRABMANN: Neu aufgefundene Werke des Siger von Brabant und Boetius von Dacien. München, 1924. 3—4. l.

⁵¹ RENAN, E.: Averroès et l'averroïsme. 2. edit. Paris, 1861.

⁵² REUTER, H.: Geschichte der religiösen Aufklärung im Mittelalter vom Ende des achten Jahrhunderts bis zum Anfange des vierzehnten. 2 Bde. Berlin, 1875—1877.

⁵³ HAURÉAU i. m. (Ld. a 49. jegyzetet.)

⁵⁴ DENIFLE; Chartularium Univers. Parisiensis. I. 556. l.

a latin averroizmusról írt hatalmas, a párizsi Akadémia által megkoszorúzott műve, mely hosszú fejezeteket szentel BOETIUS DE DACIA-nak is és életét, munkásságát, valamint jelentőségét igen mélyreható vizsgálat tárgyává teszi.⁵⁶

P. DONCOEUR BOETIUS DE DACIA kéziratokban addig hozzáférhető munkáit tafalmilag vizsgálta át gondos alapossággal és tanításait a Tempier párizsi püspök által 1277-ben kárhoztatott averroista tételekkel igyekezett egybevetni. E kísérlete azonban nem járt kielégítő eredménnyel, akkoriban ugyanis BOETIUS DE DACIANAK még csak logikai tartalmú művei állhattak rendelkezésére, ezekből azonban az averroista tanok már tárgyuknál fogva sem tűnhettek ki. Így DONCOEUR BOETIUS többi műveinek felfedezésétől reméli a kérdés további megvilágítását és tisztázását.⁵⁷

Hatalmas léptekkel jutott előbbre a BOETIUS DE DACIA-kutatás MARTIN GRABMANN müncheni egyetemi tanár nagyjelentőségű felfedezéseivel. Több eddig ismeretlen munkáját BOETIUS-nak sikerült ugyanis egykorú kéziratokban feltalálnia, ezek közül többet már ki is adott és egész sor tanulmányt szentelt ez egészen rendkívüli kiválóságú középkori bölcsele munkásságának ismertetésének és méltatásának.⁵⁷ A GRABMANN által felfedezett munkák között van a FERRARIUS által is említett „*De somno et vigilia*“ vagy „*De sompniis*“ ill. „*De sompniorum divinatione*“ különböző címek alatt, eddigi ismereteink szerint hat egykorú kéziratban is fennmaradt munkája BOETIUS-nak, továbbá egy eddig még címében sem ismert „*De summo bono sive de vita philosophi*“ c. gyönyörű kis műve, mely összesen tíz egykorú kéziratban maradt fenn, s melyben BOETIUS DE

⁵⁶ MANDONNET, PIERRE: Siger de Brabant et l'averroïsme latin au XIIIme siècle. Fribourg (Suisse). 1899. (Collectanea Friburgensia.) — 2. kiad. 2 kötet. Louvain, 1908—11. (Les Philosophes Belges. VI—VII.)

⁵⁶ DONCOEUR, P.: Notes sur les Averroïstes latins. Boèce le Dace. Revue des sciences philosophiques et théologiques. IV. 1910. 500—511. I.

⁵⁷ GRABMANN, MARTIN: Neu aufgefundenen Werke des Siger von Brabant und Boetius von Dacien. München, 1924. (Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philos.-philol. u. hist. Klasse. Jg. 1924. 2. Abh.) — GRABMANN, M.: Die Entwicklung der mittelalterlichen Sprachlogik. Tractatus de modis significandi. (Mittelalterliches Geistesleben. Bd. I. München, 1926. 104—146. I.) — GRABMANN, M.: Der lateinische Averroismus in der Kritik seiner theologischen Gegner und nach dem Schrifttum seiner Hauptvertreter Siger von Brabant und Boetius von Dacien. (Der lateinische Averroismus und seine Stellung zur christlichen Weltanschauung. München, 1931. 12—30. I. Sitzungsberichte der Bayer. Akad. d. Wissenschaften. Phil.-hist. Abt. Jg. 1931. H. 2.) — GRABMANN, M.: Die opuscula de summo bono sive de vita philosophi und de sompniis des Boetius von Dacien. (Mittelalterliches Geistesleben. Bd. II. München, 1936. 200—224. I.) — GRABMANN, M.: Texte des Martinus von Dacien und Boetius von Dacien zur Frage nach dem Unterschiede von essentia et existentia. (Miscellanea philosophica R. P. Josepho Gredt O. S. B. completis LXXV annis oblata. Romae, 1938. 7—17. I.) — GRABMANN, M.: Die Sophismataliteratur des 12. und 13. Jahrhunderts mit Textausgabe eines Sophisma des Boetius von Dacien. Münster i. W. 1940. (Beiträge zur Geschichte der Philos. u. Theologie des Mittelalters. Bd. XXXVI. H. 1.)

DACIA-nak a latin averroizmus gondolatvilágához, főleg annak racionalista és naturalista felfogáshoz való tartozása a legvilágosabban és teljes határozottsággal elibünk tárul. A legfőbb jóról elmélkedik itt BOETIUS és azt a filozófus életében véli megtalálni, filozófusnak pedig azt nevezi, aki a természet helyes rendje szerint él és aki az emberi életnek legjobb és legvégsőbb célját érte el. BOETIUSunk e kicsiny, alig tíz lapnyi terjedelmű munkácskájában, mely a „*De somno et vigilia*“ c. másik munkájával együtt GRABMANN kitűnő kritikai kiadásában most már mindnyájunk közkincsévé válhatott, MANDONNET szavai szerint egy naturalista életprogramnak legradikálisabb manifesztumát találjuk meg. Ebben az életprogramban BOETIUS nem ismer semmit a kereszténység tartalmából, az elképzelhető legtisztább, legvilágosabb és leghatározottabb racionalizmus eszmevilága bontakozik ki belőle. E mellett előadásának tökéletessége, gondolatfűzésének szabatosága és írásművészete is — MANDONNET ítélete szerint — olyannyira befejezett, hogy még a renaissance racionalizmusa sem alkotott gondolkodásával és folyékony nyelvezetével vele összehasonlíthatót.⁶⁸

BOETIUS DE DACIA filozófiai irodalmi munkássága még nincs teljes egészében föltárva, bár tudjuk róla, hogy igen nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki. FERRARIUS a régi domonkosrendi krónikákban lefektetett hagyományok alapján csupán négy munkájáról tett még említést, az ARISTOTELES három kisebb lélektani munkájához illeszkedő kommentárokról, — melyekről most már tudjuk, hogy azok is valójában a középkorban divatozott quaestio-műfajú önálló értekezések, — és a világ örökkévalóságáról szóló könyvéről. E munkák közül eddig még csupán a „*De somno et vigilia*“ c. művecskéjének a kézírata került elő,⁶⁹ és épp a világ örökkévalóságáról szóló könyvét — mely pedig BOETIUS DE DACIA-nak gondolatvilágát és az averroizmushoz való viszonyát a legvilágosabban és legfélreérthetlenebbül tudná szemléltetővé tenni — sajnos, még nem sikerült a kutatóknak napfényre hozniok. Ennek az oka valószínűleg az, hogy e munka bizonyára névtelenül lappang a középkori kódexek megszámlálhatatlan egyéb névtelen írásai között, s csak a régi bibliotékákban lappangó hasonló című névtelen kódexek tartalmi tanulmányozása és BOETIUS DE DACIA egyéb műveivel való stiláris és frazeológiai egybevetése fog esetleg eredményre vezetni.

A Domonkosrend legrégebb írói bibliográfiája, a már említett ú. n. *stamsi katalógus*, mely a XIV. század elején készült és 1315. év körül

⁶⁸ MANDONNET, P.: Note complémentaire sur Boèce de Dacie. (Revue des sciences philosophiques et théologiques, XXII. 1933. 246—250. l.)

⁶⁹ Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge. VI. 1932. 287—317. l. — Újra kiadva: GRABMANN, M.: Mittelalterliches Geistesleben. Bd. II. München, 1936. 209—216. l.

zárult le, s melynek egykorú kéziratát a Tírolban levő stamsi cisztercita kolostorban FIDELIS A FANNA fedezte fel, majd először DENIFLE tett közzé 1886-ban,⁶⁰ 13 filozófiai munkáját sorolja fel BOETIUS DACUSnak. Ezek az elsőt kivéve quaestio-jellegű értekezések és ARISTOTELES hasonló című műveivel állnak vonatkozásban. Ez a „*Tabula scriptorum Ordinis Praedicatorum*“, — melyet DENIFLE BERNARDUS GUI-nek tulajdonít, valójában azonban egy névtelen dominikánusnak az összeállítása — a következőképpen sorolja fel BOETIUS műveit: „Fr. Boetius, natione Dacus scripsit [1] *Libros de modis significandi*. [2] *Item questiones super topica Aristotelis*. [3] *Item super librum physicorum questiones*. [4] *Item questiones super de celo et mundo*. [5] *Item questiones super librum de anima*. [6] *Item questiones de generatione et corruptione*. [7] *Item questiones super de sensu et sensato*. [8] *Item questiones super de somno et vigilia*. [9] *Item questiones super de longitudine et brevitate vite*. [10] *Item questiones super de memoria et reminiscencia*. [11] *Item questiones super de morte et vita*. [12] *Item questiones super de plantis et vegetabilibus*. [13] *Item librum de eternitate mundi*.“⁶¹

A stamsi katalóguson kívül van a domonkosrendi íróknak még egy ugyancsak a XIV—XV. század fordulójáról származó írói bibliográfiája, a „*Catalogus fratrum spectabilium Ordinis fratrum Praedicatorum*“, melynek összeállítója LAURENTIUS PIGNON volt, s melynek korabeli kézírata a párizsi Nemzeti Könyvtár egyik kódexében maradt fenn. E katalógus BOETIUS DACUS munkáinak felsorolásánál a munkák szerzőjeként név megnevezése nélkül csupán „frater“-t jelöl meg, valószínűleg azért, mert e munkákat egybefoglaló névtelen kézirat állt csupán előtte.⁶² LAURENTIUS PIGNON ez adatait ECHARD is felhasználta, de névtelenségüktől félrevezetve nem a BOETIUS DACUS neve alatt vette fel őket nagy írói lexikonába, hanem az 1400. évnél ő is egy „Fr. Anonymus“ neve alatt sorolja fel. Közlése így hangzik: „Fr. Anonymus ab eodem Laurentio recensitus n. 63. et similiter ante MCCCC vivens scripsit [1] *Librum de modis sciendi*. [2] *Quaestiones super topica Aristotelis*. [4] *Librum de coelo et mundo*. [6] *Super libros de generatione et corruptione et [5] de anima*. [8] *De somno et vigilia*. [7] *De sensu et sensato*. [10] *De memoria et (hic lacuna in cod. Victor. sed videtur addendum, de reminiscencia)* [9] *De longitudine et brevitate vitae*. [11] *De morte et vita*.“⁶³ Ha ebben a PIGNON-

⁶⁰ DENIFLE: Quellen zur Gelehrten-geschichte des Predigerordens. Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters. II. 1886. 230. l. n. 35. — MEERSEMANN G.: Laurentii Pignon Catalogi et chronica, accedunt Catalogi Stamsensis et Upsalensis scriptorum O. P. Romae, 1936.

⁶¹ A stamsi katalógus Boetius de Dacia-ra vonatkozó adatait közli MANDONNET: Siger de Brabant... CXXI. l. és GRABMANN: Neu aufgefundene Werke... 27. l.

⁶² Cod. lat. 14852.

⁶³ A Pignon-féle katalógus Boetiusra vonatkozó részét közli QUÉTIF—ECHARD: Scriptores Ordinis Praedicatorum. I. 734. (Pignon n. 63)

féle jegyzékben névtelenül jelzett könyvcímeket BOETIUS DE DACIA-nak a stánsi katalógusban felsorolt műveinek címeivel összehasonlítjuk (a []-ben álló számok általunk használt sorszámok és egyúttal a két katalógusban szereplő azonos műveket jelzik), azt láthatjuk, hogy bár e két bibliográfia egymástól teljesen független, a mindkettőben felsorolt művek címei lényegükben teljesen megegyeznek, csupán a művek sorrendje tér el némileg, továbbá a PIGNON-féle jegyzék három munkával kevesebbet tartalmaz.

E munkák közül egykorú kéziratokban ezideig a következők kerültek napfényre: a „*Liber de modis significandi*“ 3 egykorú kéziratban, a „*Quaestiones supra libros Topicorum*“ 7 kéziratban és a „*De somno et vigilia*“ („*De sompniis*“, „*De sompniorum divinatione*“) 6 kéziratban. Nem szerepelnek a fenti jegyzékekben, de kéziratokban bírjuk BOETIUS-nak még a következő műveit: a „*De summo bono sive de vita philosophi*“ c. már ismertetett értekezését, még pedig 10 egykorú kéziratban, továbbá ARISTOTELES első és második *Analytikájához* is írt ugyancsak quaestio-szerű kommentárjait 1—1 kéziratban, valamint *Meteorologica*-kommentárjának töredékét, végül több úgy nevezett sophismát, vagyis gyakorlások céljára szolgáló álokoskodást. *Topika*-kommentárjában utalást találunk még a „*De sophisticis elenchis*“ c. aristotelesi műhöz írt kommentárjáról is, azonkívül ugyanott még bizonyos „*Metaphysica*“ c. művére, egy másik meglévő munkájában pedig „*Quaestiones super librum de animalibus*“ c. elveszett művére is hivatkozik.⁶⁴

BOETIUS DE DACIA-nak kéziratokban ezideig felfedezett munkái — melyeknek egyelőre csak igen kis hányadát élvezzük nyomtatásban — nem elégségesek még ahhoz, hogy gondolatvilágának és filozófiai világnézetének teljes képét meg lehessen rajzolni, de arra máris elégségesek voltak, hogy szerzőjünkben egy nagykoncepciójú gondolkodót és az 1277-ben elítélt averroista bölcsetőt ismerhettük fel.⁶⁵

Amilyen sok sikert ért el az eddigi BOETIUS DE DACIA-kutatás BOETIUS műveinek az eltemtetés homályából való feltárásában, annál kevesebb eredményt tudott felmutatni BOETIUS személyének és életkörülményeinek tisztázására irányított kísérleteivel. BOETIUS DE DACIA személyéről a mai napig is aránylag csak igen keveset tudunk. Legsorgalmasabb és legátfogóbb kutatója, MARTIN GRABMANN is kénytelen bevallani, hogy életfolyását illetően még ma is legnagyobb bizonytalanság uralkodik. A legrégebb

⁶⁴ UEBERWEG—GEYER: Die patristische und scholastische Philosophie. Berlin, 1928. 445—447, 454—457, 758. I. (Ueberwegs Grundriss der Gesch. d. Philosophie. II. Teil.) — GRABMANN: Der lateinische Averroismus des 13. Jahrhunderts. München, 1931. 25—28. I.

⁶⁵ V. ö. MANDONNET és GRABMANN idézett műveit.

reá vonatkozó adatok rejtélyes élete tisztázásához több nehézséget támasztanak, mintsem hogy világosságot hoznának.⁶⁶

A régi domonkosrendi krónikák, valamint ezek legősibb forrása, a *stamsi katalógus* a Domonkosrend tagjának tekintették. ECHARD is — mint láttuk — szintén oda sorolja. E feltevést először DENIFLE vonta kétségbe,⁶⁷ majd MANDONNET foglalkozott behatóan e kérdéssel.⁶⁸ BOETIUS DE DACIA dominikánus-volta ellen ugyanis igen komoly nehézségek merültek fel. Már ECHARD is, aki QUÉTIF-fel a domonkosrendi írók hatalmas biobibliográfiáját állította össze és BOETIUS DE DACIA életrajzi adatainak és munkáinak felsorolásában a régi domonkosrendi krónikákra támaszkodott, megjegyzi, hogy a párizsi St. Victor-kolostor kéziratai között bizonyos BOETIUS DACUS és PETRUS DACUS logikai Summáját tartalmazó kéziratot talált, mely azonban nem látszott szerzetestől származónak.⁶⁹ MANDONNET a múlt század végén már mintegy tíz kéziratát ill. egykorú másolatát tanulmányozhatta át BOETIUS DE DACIA-nak, és ezek egyikénél sem talált a szerző nevének megjelölésében olyan mozzanatokat — mint pl. a „frater“ megjelölést vagy hasonlót, ami általában a nevek megjelölésénél szokásban volt — amelyek dokumentálhatták volna a Domonkosrendhez, vagy bármely más szerzetesrendhez való tartozását. Még nagyobb nehézséget látszott okozni az a körülmény, hogy a Tempier párizsi püspök által 1277-ben kibocsátott kárhóztató dekrétum — melyről tudjuk, hogy BRABANTI SIGER és BOETIUS DE DACIA ellen irányult — szabatosan és kifejezetten kimondja, hogy benne a párizsi egyetem artista-fakultásának bizonyos tagjai vannak érintve: „nonnulli Parisius studentes in artibus proprie facultatis limites excedentes“.⁷⁰ Ezzel szemben bizonyos, hogy a párizsi egyetem artista-vagyis filozófiai karának dominikánus, de általában még más szerzetes sem volt soha tagja. E kar tagjai egyszerű klerikusok vagy világiak voltak. BOETIUS DE DACIA is tehát, társával BRABANTI SIGERrel együtt, így csakis egyszerű klerikus és artistakarbeli magister lehetett. Megerősíti e feltevést egy egykorú tanúnak, JEAN PECKHAM ferences teológus, későbbi canterbury érseknek egy 1284-ben kelt fennmaradt levele is, amelyben az 1277-ben elítélt tanokról ezt írja: „Nec eam [opinionem] credimus a religionis personis, sed secularibus quibusdam duxisse originem, cuius duo precipui defensores vel forsitan inventatores miserabiliter dicuntur conclusisse dies suos in partibus transalpinis, cum tamen non essent de illis partibus ori-

⁶⁶ GRABMANN: Der lateinische Averroismus des 13. Jahrhunderts. 25. l. — Neu aufgefundenen Werke des Siger von Brabant und Boetius von Dacien. 24. l.

⁶⁷ DENIFLE: Chartularium Universitatis Parisiensis. I. 556. l.

⁶⁸ MANDONNET: Siger de Brabant et l'averroïsme latin au XIIIme siècle. Fribourg, 1899. CCXXXIX—CCXLVII l.

⁶⁹ QUÉTIF—ECHARD: Scriptores Ordinis Praedicatorum. Paris, 1719. Tom. I. 64ob. l.

⁷⁰ Chartularium Universitatis Parisiensis. I. 543. l.

undi.⁷¹ Itt nyilván BRABANTI SIGERTE és BOETIUS DE DACIA-ra céloz, akikről máshonnet, a már ismertetett egyéb egykorú kútfőkből tudjuk, hogy ők ketten voltak az elítélt tanoknak főképviselői. MANDONNET ezek alapján kétségtelennek tartja azt a tényt, hogy az 1277-ben elítélt BOETIUS DE DACIA, a cégéres averroista, nem volt a Domonkosrendnek tagja, de más szerzetesrendhez sem tartozhatott, egyszerűen világi mestere volt a párizsi egyetem artista karának.⁷²

De ezzel a megállapítással másik probléma merül fel: vajjon a Domonkosrend egykorú forrásaiban dominikánusként szereplő BOETIUS DE DACIA ezek szerint egy hasonló nevű és hasonló filozófiai munkásságú másik személy lett volna? MANDONNET ezt a feltevést határozottan visszautasítja. Véleménye az, hogy az 1277-ben elítélt s jelenleg már a fennmaradt kézirati munkái alapján is ismert BOETIUS DE DACIA, meg az egykorú domonkosrendi bibliográfiákban szereplő BOETIUS DE DACIA is, csakis egy, és ugyanazon személy lehetett. Elképzelhetőnek tartja ugyan azt az eshetőséget, hogy egyidőben két hasonló nevű, ugyanazon nemzetiségű tudós élhetett ugyan, de e föltevés — mondja — azonnal elveszti minden valószínűségét és meg is dől, mihelyt fontolóra vesszük a következőket: itt adva volna egyrészt egy olyan BOETIUS DE DACIA nevű dominikánus, akinek az egykorú domonkosrendi kútfők, nevezetesen a *stamsi katalógus*, nem kevesebb mint 13 munkát tulajdonítottak, tehát akinek e szerint egészen nagyszabású irodalmi tevékenysége volt, mégis semmi nyomot sem hagyott maga után a történelemben, ugyanakkor amikor nálánál kevésbé termékeny írók egész seregének nemcsak egyszerű emléket őrizte meg az utókor, hanem munkáikat is; másrészt birtokunkban van nem egy BOETIUS DE DACIA nevét viselő kézirat, melyek címei teljesen azonosak a *stamsi domonkosrendi bibliográfiában* szereplő BOETIUS DE DACIA-nak tulajdonított munkák címeivel, maguk e meglévő kéziratok azonban egyrészt semmi jelét nem mutatják annak, hogy valamely domonkosrendi szerzetestől származnának, ellenkezőleg, tartalmukat vizsgálva, az 1277-ben elítélt averroista BOETIUS DE DACIA-tól származóknak bizonyultak. Ha e fennmaradt kéziratok címeit, meg azokét is, melyek nem maradtak bár fenn, vagy legalább is még nem kerültek napfényre, BOETIUS azonban maga tesz róluk említést meglévő műveiben, a *stamsi katalógusban* szereplő BOETIUS DE DACIA műveinek címeivel összehasonlíthatjuk, semmi kétségünk sem támadhat a felől, hogy itt csakis egy és ugyanazon személyről lehet szó. A látszólagos ellenmondást MANDONNET két lehetőség feltevésével kísérli meg feloldani: vagy az egykorú domonkosrendi bibliográfus tévedett, amikor BOETIUS DE DACIA-t a domonkosrendi írók közé sorolta, vagy

⁷¹ Registrum epistolarum fratris JOHANNIS PECKHAM. Ed. C. T. MARTIN. London, 1884. III. 842. — Idézve MANDONNET: Siger de Brabant, CXVI. 2. jegyz.

⁷² V. ö. MANDONNET i. m.

esetleg BOETIUS DE DACIA később, már elítéltetése után, tényleg belépett a Domonkosrend kötelékébe. Hasonló példát nem egyet találunk a törtélemben. Ez az utóbbi feltevés azonban nem látszik szerinte valószínűnek. A fennebb ismertetett PECKHAM-féle levél ugyanis határozottan kijelenti, hogy az 1277-ben elítélt tanok két főképviselője — kiknek pedig egyike, mint tudjuk, BOETIUS DE DACIA volt — túl az Alpokon, vagyis Itáliában sanyarú sorban fejezte be életét. SIGERRŐL, tudjuk, hogy börtönben halt meg, BOETIUSnak is, ki sorstársa volt, ugyanez volt a végzete. Így tehát most már csak azt az egyedüli lehetőséget lehet elfogadni, hogy az egykorú dominikánus bibliográfus tényleg tévedett. Hallhatott esetleg — mondja MANDONNET — valamí hasonló nevű, de homályos egzisztenciájú dominikánusról, s azt hitte róla, hogy ő az a párizsi mester, akinek számos munkája az ő korában szélteben-hosszában el volt terjedve. Azt a homályos dominikánust ezzel a párizsi tanárral összetévesztette, és munkáit egyszerűen amannak tulajdonította. A *stamsi katalógus* összeállítójának hasonló más tévedése is ismeretes előttünk, és pedig ugyancsak egy XIII. századbeli másik igen híres szerzővel kapcsolatban. PETRUS HISPANUSnak, a későbbi XXI. JÁNOS pápának „*Summulae logicales*“ című művét is egy másik PETRUS HISPANUSnak, PETRUS ALPHONSUS HISPANUSnak tulajdonította. Ugyanilyen tévedést követhetett el domonkosrendi középkori bibliográfusunk BOETIUS DE DACIA-val kapcsolatban is.⁷³

Az a BOETIUS DE DACIA tehát, akinek irodalmi munkásságáról a domonkosrendi régi történetírók emlékeznek meg, és a munkáiban előttünk ismeretes, 1277-ben elítélt averroista BOETIUS DE DACIA egy és ugyanazon személy. De akkor a FERRARI által felemlített BOETIUSnak is azonosnak kell lennie azzal az averroista BOETIUS-szal, mert hisz tanulmányunk első részében láthattuk, hogy FERRARI kútfői kizárólag a régi nyugati domonkosrendi krónikákra támaszkodtak.

Most csak még az van hátra, hogy BOETIUS DE DACIA származásának kérdését vizsgáljuk meg teljes alapossággal, és ezzel végleg tisztázzunk egy irodalomtörténetünkbe bekerült tévedést.

III.

BOETIUS DE DACIA származásának a kérdése e tanulmányunkban ismertetett külföldi kutatóknak egyáltalában nem volt probléma, így azzal valójában nem is foglalkoztak. E középkori szerző neve, a „DACUS“ vagy „DE DACIA“ jelzője származását teljes világossággal kétségtelenné tette. Egyedül bennünket magyarokat kísértette a jelző arra, hogy Erdély-jel, az egykori

⁷³ MANDONNET I. m.

Dacia Traiana-val hozzuk vonatkozásba. Pedig erre egyáltalában semmi alapunk nem volt. Egész középkori oklevélárunkban nem találunk egyetlen bizonyító adatot arra, hogy a középkorban Erdélyre a Dacia elnevezést használták volna,⁷⁴ s következésképp akadt volna valaha erdélyi magyar, székely, szász vagy román ember, aki magát „DACUS“-nak vagy „DE DACIA“ származónak mondotta volna. Erdély neve, amióta a magyarság ott megtelepedett, az egész középkoron keresztül latinul mindig „Transylvania“ vagy „Septem Castra“ néven szerepelt, az onnan származók pedig „transylvanus“-nak vagy „ex septem castris“-nak nevezték magukat, amennyiben származásukat akarták ezzel kifejezni.⁷⁵ A régi Dácia gondolatának felelevenítése csak a humanizmus korában vette kezdetét⁷⁶ és főleg az oláhok dáko-román folytonosság-elméletének megszületésével.

A középkorban *Dániát* nevezték *Daciának*, s a „regnum Daciae“ a dán királyságnak volt mondhatni általánosan használatos neve. Erről tanúskodnak a Dániára vonatkozó középkori oklevelek, melyek a dán királyságot csaknem mindig Dacianak nevezik, a dán királyok címe is „rex Daciae“ volt, miként a régi dán pénzeken is olvasható. Így a „de Dacia“ vagy „Dacus“ jelző is mindig dán vagy a dán királyság területéről való származást jelentett, a dán királyság területéhez pedig a középkorban — mint tudjuk — hosszú évszázadokon át Norvégia, sőt Svédország is hozzátartozott.

Árpádkori új okmányárunkban is találunk egy 1159-ben kelt oklevelet, melyben FRIGYES császár a páviai zsinatra hívja meg ROLAND bíbornokot, a későbbi III. SÁNDOR pápát, és ebben az oklevélben említést tesz arról is, hogy erre a zsinatra meghívta saját birodalma főpapjain kívül Angolország, Franciaország, Magyarország, Dákország (helyesebben Dánország) főpapjait is. Az oklevél szószerint így hangzik: „evocavimus totius Imperii nostri et aliorum *Regnorum*, scilicet *Angliae*, *Franciae*, *Ungariae*, *Daciae*, (helyesebben *Daniae*, teszi zárójelbe az okmánytár kiadója) *Archiepiscopos*, *Episcopos*, *Abbatas* . . . etc.“⁷⁷

⁷⁴ FEJÉR: *Codex diplomaticus*. I—X. köt. — WENZEL: Árpádkori új okmánytár. I—XII. köt. Pest, 1860—74. — NAGY IMRE: Anjoukori okmánytár. I—VII. köt. — CZINÁR MÓR: Fejér György magyarországi okmánytárának betűrendes tárgymutatója. Pest, 1886. — KOVÁCS NÁNDOR: Betűrendes névmutató Wenzel Gusztáv Árpádkori új okmánytárához. Budapest, 1889.

⁷⁵ V. Ö. GOMBOS—MELICH: Magyar etymológiai szótár. I. köt. Bpest, 1914—30. 1596—1598. h. — HUNFALVY PÁL: A „Siebenbürgen“ országnévről. Nyelvtud. Közlemények. VI. 1867. évf. 214—220. l. — JAKUBOVICH EMIL: Magyar Nyelv. XVIII. 1922. évf. 163—165. l.

⁷⁶ GALEOTTO MARZIO szerint Mátyás király maga is helytelenítette azoknak a korabeli történetíróknak szokását, akik bizonyos vidékek vagy városok nevét antik névükkel cserélték fel, s ezáltal igen sok tévedésnek és félreértésnek lettek okozói. V. Ö. De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis Regis Mathiae. Cap. 26. (Edit. Juhász, p. 27.)

⁷⁷ WENZEL: Árpádkori új okmánytár. VI. köt. 98. l. — PBTZ: *Monumenta Germaniae. Leges*. II. köt. 128. l.

Még a XV. században is HENRICUS WOLTHERUS (†1473), az „*Archiepiscopatus Bremensis chronicon 788—1463*” szerzője, így ír p. o. krónikájában: „Henricus rex Daciae misit ad curiam (t. i. Summi Pontificis) magistros Parisienses nobiles et sapientissimos, et specialiter unum Parisiensem magistrum cui nomen erat MARTINUS DE DACIA, qui et compilavit Modos significandi...“⁷⁸

Így olvassuk ugyancsak p. o. IV. INCE pápának 1251. márc. 18-án Lyonból a francia királynőhöz intézett levelében, hogy „querelae praetorum regni Daciae consulens“ arra kéri Franciaország királynőjét, BLANKÁT, „prohibeat theloneriis regni Franciae, ne accedentes ad sedem apostolicam necnon clericos ejusdem regni Daciae euntes ad scholas clericorumque nuntios molestant“.⁷⁹

A dánok a középkorban igen nagy számmal tanultak francia földön és Párizsban is igen híres kollégiumuk volt már a XIII. század második felében. E kollégiumnak is „Collegium Daciae“ volt a neve, s alapítását a következőképen beszéli el egy 1275. évben kelt és az egyetem kartuláriumában közzétett oklevél ó-francia nyelven: „Messire Jehan dict que l'an MCCLXXV un docteur du pays de Dace donna un hostel assis à Paris pour les escoliers du royaume de Dace...“⁸⁰

A Domonkosrendnek is igen virágzó rendtartománya volt a középkorban a dánok földjén és a skandináv vidékeken, melyet a rend régi emlékei „Daciae provincia“ néven emlegetnek, és ez Dánia, Svédország és Nor-

⁷⁸ Kiadta MEIBOM: *Scriptores rerum Germanicarum*. II. Helmstadii, 1688. — Idézte QUÉTIF—ECHARD: *Scriptores Ord. Praedicatorum*. I. 736a. l. — A mi középkori krónikáink is „Dácia“, „Daci“ elnevezés alatt állandóan a középkori Dániát, ill. a dánokat értették. Így a *pozsonyi krónika* (XIV. sz. közepe; a kódex XVI. sz.-beli) Attila nyugati hadjáratairól írva ezeket mondja: „super Dacos, Norvanos et Frimones (= Frisones) et Prutenos exercitum destinavit“. (Cap. 11. — *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Vol. II. p. 24.) A *müncheni krónikában* (*Chronica Ungarorum*. XV. sz.) ezeket találjuk: „super Dacos, Noruanos, Frisones, Lythuanos et Prutenos exercitum destinavit“. (*Scriptores*. II. p. 59.) Hasonlóképen ír Attiláról a *Lengyel-magyar chronica* is: „Scotiam... inde vero Daciam ingrediens... congregatis autem carinis in Dacia, mare ascendit et ubi fluvius, qui Rhenus dicitur, mare intrat...“ (Cap. 1. — *Scriptores*. II. p. 301.) — Csak egy kisebb krónikánk, melynek kézírata a párizsi Nemzeti Könyvtár Cod. 5941. sz. kódexében maradt fenn (XV. sz. végéről vagy a XVI. sz. elejéről), használja már, nyilván humanista hatás alatt, Erdélyre a Dácia elnevezést: „Primus ingressus Hungarorum ex Scythia in Daciam et Pannoniam sub ductu sex capitaneorum anno domini ducentesimo...“, majd: „Secundus ingressus Ungarorum ex Scythia in Daciam et Pannoniam sub ductu septem capitaneorum anno domini septingentesimo septimo...“ Erről BARTONIEK EMMA megjegyzi: „Scriptor noster Transsilvaniam humanitatis studiis eruditus nomine „Dacia“ appellat. Quod nomen olim provinciae Romanae a Romanis inditum in codicibus saec. XI—XIV. nusquam occurrit; neque Chronicon Budense a. 1473. editum hanc appellationem novit“. (V. ö. *Scriptores*. Vol. II. p. 327.)

⁷⁹ *Chartularium Univers. Parisiensis*. I. 221. l.

⁸⁰ *Chartularium Univers. Parisiensis*. I. 536. l.

végia területét foglalta magába. E rend kolostorainak és rendtartományainak legrégebb jegyzékét BERNARDUS GUIDONIS állította össze a XIII. század végén és 1303-ban. A „Daciae provincia“ mindkét jegyzékben szerepel, s az 1303. évi jegyzékből azt is tudjuk, hogy a rendnek akkoriban Dániában 14, Svéciában 7 és Norvégiában 3 konventje volt, melyek a Provincia Daciae-hoz tartoztak. Ezzel szemben a „Provincia Ungariae“ Pannoniát, Sclavoniát, Transylvaniát, vagyis Ultra silvam-ot foglalta magába, továbbá akkoriban még Dalmáciát is. A „Provincia Daciae“ a reformáció korában a protestantizmus elterjedésével szűnt meg.⁸¹

„Dacus“ vagy „de Dacia“ jelzővel megjelölt dán tudósokról is nem egy hiteles adatunk van a középkorból. A domonkosrendi írók sorában QUÉTIF és ECHARD több ilyen íróról tudott beszámolni.⁸² A filozófia terén is — BOETIUS DE DACIA-n kívül — még más északi vidékről származó dák írók neve is felmerült a feledés homályából világosságra hozott kézírataik címében. A már WOLTHERUS bremai krónikájában említett MARTINUS DE DACIA párizsi magisternek „Tractatus de modis significandi“ c. nyelvfilozófiai munkájának Firenze, Velence, Erfurt, Gotha, München, Mainz, Troyes könyvtáraiban 10 egykorú kéziratát ismerteti GRABMANN.⁸³ Nevezetes volt továbbá JOHANNES DE DACIA is, kinek ugyancsak egy nyelvfilozófiai munkája (*Summa grammaticalis*. 1280.), meg egy filozófiai bevezetése (*Philosophia*) hasonlóképen több kéziratban maradt fenn. Ez utóbbi munkáról GRABMANN azt mondja, hogy egyike a skolasztika virágkorából fennmaradt legszebb és leghatástkeltőbb filozófiai bevezetéseknek.⁸⁴ Magyar szempontból különleges érdekessége miatt felemlítésre méltónak tartom, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának középkori latin kézíratai között is van egy a párizsi egyetem légköréből származó, XIV. század eleji skolasztikus opusculákat tartalmazó kódex,⁸⁵ mely ugyanennek a JOHANNES DACUS-nak „*De gradibus formarum*“ című kéziratban eddig ismeretlen kis munkácskáját is tartalmazza. E munkácskáról — melynek budapesti kéziratára TH. KÄPPELI hívta fel a figyelmet⁸⁶ — eddig csak egykorú irodalmi utalásból volt tudomásunk, egy XIV. századbéli német skolasztikus. „FR. JOHANNES DE LICHTENBERG, lector coloniensis postea

⁸¹ Bernardus Guidonis jegyzékét közli QUÉTIF—ECHARD i. m. I. köt. IX. l. — HORVÁTH SÁNDOR szerk.-ben: A Szent Domonkos-rend multjából és jelenéből. Bpest, 1916. 393. l.

⁸² QUÉTIF—ECHARD i. m. I. köt. 736, 407—411. l.

⁸³ GRABMANN, M.: Die Entwicklung der mittelalterlichen Sprachlogik. Mittelalterliches Geistesleben. Bd. I. München, 1926. 127—132. l.

⁸⁴ U. o. 129—131. l.

⁸⁵ Cod. lat. medii aevi 104. fol. 8v—15r. — BARTONIEK EMMA: Codices latini medii aevi. Catalogus Bibliothecae Musei Nationalis Hungarici. XII. Bpest, 1940. 97. l.

⁸⁶ KÄPPELI, THOMAS: Zwei thomistische Opuscula codices in der Bibliothek des Ungarischen Nationalmuseums. Magyar Könyvszemle. 1939. évf. 111—117. l.

bachilarius Parisiensis“-nek a Vatikáni Könyvtárban őrzött „*Quodlibeta*“ c. kézirati munkájában hivatkozott reá.⁸⁷

⁸⁷ Ugyanebben a budapesti nemzeti múzeumi Cod. lat. medii aevi 104 jelzetű kódexben közvetlenül JOANNES DE DACIA névvel ellátott említett opusculuma után — melyben JOHANNES DE LICHTENBERG tanúsága szerint e szerző AVICEBRON-nal egyező nézeteket vallott — fol. 15r—18v egy névtelen munkácskát találunk, melynek címe „*Questio naturalis de mundi eternitate*“. E munkácska szövege így kezdődik: „*Quia sicut in hiis que in lege credebant tamen per se rationem non habent...*“ — befejezése pedig a következő: „... *auctor eiusdem legis christi gloriosus qui est deus benedictus in secula seculorum amen. Explicit questio naturalis de mundi eternitate*“. Igen érdekes e munkácska végső szavait BOETIUS DE DACIA két kéziratban meglévő munkájának befejező szavaival összehasonlítani. A „*Liber de modis significandi*“-nak a párizsi Nemzeti Könyvtár Cod. lat. 14876. kódexében (fol. 61r—144v) lévő szövege így végződik: „*Ista ad presens de conjunctione sufficient... omnis scientie nostre auctor est Deus, qui est benedictus in secula seculorum. Amen. Explicuit questiones magistri Boetii super maius volumen Prisciani*“. BOETIUS DE DACIA tíz kéziratban fennmaradt s GRABMANN által ki is adott „*De summo bono sive de vita philosophi*“ c. tractatusának befejező szavai a következők: „... *Primum autem principium, de quo sermo factus est, est Deus gloriosus et sublimis, qui est benedictus in secula seculorum. Amen*“. Ha budapesti nemzeti múzeumi kódexünk névtelen tractatusának befejező szavait összehasonlítjuk BOETIUS idézett két meglévő munkájának befejező szavaival, meglepő stiláris hasonlóság ötlük szemünkbe. Nincs kizárva, hogy a véletlen ebben a JANKOVICH gyűjteményéből való, nyilván a párizsi egyetem légköréből származó középkori skolasztikus kódexben BOETIUS DE DACIA-nak eddig még napfényre nem került „*De aeternitate mundi*“ c. elveszett munkáját sodorta hozzánk. Természetesen — miután a kódexet még nem volt módomban személyesen megtekinteni, sem tartalmilag átvizsgálni e benne lévő anonim munkácskát — így csak pusztán némi alappal bíró gyanakvással élhetek. Azonosításról csak akkor lehet szó, ha mód lesz arra, hogy a kódexet — mely, sajnos, jelenleg még hozzáférhetetlen — tartalmilag lehet majd tüzetesen áttanulmányozni. A benne lévő „*De aeternitate*“ c. anonim munka tárgyánál fogva olyan, hogy benne az averroista állásfogalásnak — ha tényleg BOETIUS DE DACIA elveszett műve volna — föltétlenül meg kell nyilvánulnia. Így a kódex tartalmi átvizsgálása minden kétséget kizárólag pro vagy contra eredményre vezethet.

Ugyanebben a kódexben még egy névtelen rövid kis értekezés található, mely JOHANNES DE DACIA „*De gradibus formarum*“ c. értekezését közvetlenül megelőzi (fol. 7v—8v), bizonyos „*questio super VI° metaphysice*“. Ez így kezdődik BARTONIEK katalógusának, továbbá KÄPPELI részletesebb leírása szerint: „*Questio est utrum omnia eueniant de necessitate, arguitur quod sic, quia illa que sunt prouisa a deo de necessitate eueniunt...*“ Befejezése a munkának így hangzik: „... *hec enim naturaliter dicta sunt secundum intentionem philosophantium amen*“. A lapszálon: „*Explicit questio disputata super VI° metaphysice*“. Ebben az anonim kis munkácskában is a rendelkezésünkre állott gyér szövegrészek között olyan mozzanatok vannak, melyek nem alaptalan gyanút ébreszthetnek BOETIUS DE DACIA esetleges szerzősége iránt. Tudjuk BOETIUSUNKRÓL, hogy ARISTOTELES *Metaphysica*-jához is írt kommentárt, erről ugyanis meglévő *Topika-kommentár*-jában maga tesz említést és utal reá e szavakkal: „*sufficienter et perfecte docuimus in Metaphysica nostra*“ (Párizsi Nemzeti Könyvtár Cod. lat. 16170 fol. 64. col. 1.). Budapesti kódexünknek ARISTOTELES *Metaphysica*-jának VI. könyvéhez *questio*-szerűen írt e kis névtelen kommentár épp olyan kérdéssel foglalkozik, amely az averroizmushoz nagyon közel áll: *utrum omnia eueniant de necessitate*“, s a választ így adja meg: „*arguitur quod sic, quia... stb.*“ Ha ez a szerző álláspontja volna, akkor nyilvánvalóan averroista tan van benne kifejtve. A szöveg teljes ismerete nélkül azonban itt sem lehet állást foglalni, miután a középkori szerzők *questio*juk elején az ellentétes véleményeket is fel szokták sorakoztatni, többnyire e szavakkal vezetve be azokat: „*videtur quod non*“, majd következik a másik álláspont,

HENRI SCHÜCK „*Illustrerad svensk litteraturhistoria*“ c. művében két PETRUS DE DACIA-ról emlékezik meg, kik közül az egyik csillagász volt és pedig dán, míg a másik svéd volt és nyelvész.⁸⁸ A nyelvész, ill. nyelv-bölcselelő PETRUS DE DACIA-nak GRABMANN az erfurti Amploniana-könyvtár birtokában lévő 1374-ben keltezett „*Modi significandi*“ c. nyelvfilozófiai munkájáról tesz említést.⁸⁹ A másikról, vagyis a csillagásztól, ALFRED FRANKLIN „*Dictionnaire des noms, surnoms et pseudonymes latins*“ c. lexikonában találunk adatokat, aki „Dania“ címszónál a következőket írja róla: „Dania (Petrus de), PIÈRE DE DANEMARK, plus connu sous le nom de PIÈRE DE DACE, philosophe et astronome danois, fondateur du collège de Dace à Paris, mort après 1326. On le trouve nommé encore P. de Dacia, P. Dacius et P. Dacus.“⁹⁰ DENIFLE a párizsi egyetem kartuláriumában is felhívja a figyelmet az 1327. évnél ugyancsak egy PETRUS DE DACIA-ra, mint aki szerzője volt egy JOHANNES DE SACRO BOSCO híres matematikus *Algorithmus*-ához írt kommentárnak, továbbá egy „*Canon super Calendarium*“ c. munkának — mindkettőnek kéziratát a müncheni állami könyvtárban őrzik — és még más csillagászati műveknek is.⁹¹ Ez az a PETRUS DE DACIA, akit a mi BOD PÉTERünk *Magyar Athénasában* „ERDÉLYI PÉTER“ néven tévesen és teljesen alaptalanul szintén a magyar írók közé sorolt.⁹² BOD e tudósítását BENKŐ is átveszi,⁹³ majd WALLASZKY is, és ez utóbbi — hogy nagyobb szint és tekintélyt adhasson állításának — még egy külföldi lexikont is hoz fel forrásidézéskepen: VOSSIUS „*De scientiis mathematicis*“ c. művét, melyben ugyanis szintén említés történik PETRUS

rendesen az övék, melynek érveit „sed contra...“ szavakkal vezetik be. A gyakorlat azonban úgy mutatta, hogy sem az első, sem a második helyen feltüntetni szokott pro vagy contra vélemény önmagában még nem alkalmas a szerző elfoglalt álláspontjának a kipuhatolására. Töredékes szövegadataink alapján, miután a szerző a feltett kérdésre azonnal így válaszol: „arguitur quod sic“, az e válaszba foglalt érvelésben az ő nézetét gyaníthatjuk. Az értekezés befejező szavaiban „hec enim *naturaliter dicta sunt secundum intentionem philosophantium*“ még inkább az averroizmus kizárólagos „naturalista“ felfogását sejtjük visszatükröződni, melyet BOETIUS DE DACIA épp a „*De summo bono sive de vita philosophi*“ c. értekezésében fejtett ki, s mely szerint a filozófus — minden isteni kinyilatkoztatástól függetlenül — törekvéseiben, intentiójában egyedül a „természetes“ ész szavát hajlandó elfogadni. Racionalizmusa is főképpen ebben nyilvánult meg. E nem teljesen alap nélkül felvetett megjegyzéseimer a további kutatás — a két névtelen munka tüzetes átvizsgálása — fogja pro vagy contra igazolni. Mihelyt a kódexhez hozzáférhetek, ezt az átvizsgálást el fogom végezni, és az elért eredményeket adandó alkalommal közzé fogom tenni.

⁸⁸ SCHÜCK, HENRI: *Illustrerad svensk litteraturhistoria*. I. Stockholm, 1897. — Idézte GRABMANN: *Die Entwicklung d. mittelalterl. Sprachlogik*. *Mittelalterliches Geistesleben*. Bd. I. 128—129. l., 48. jegyz.

⁸⁹ GRABMANN előbb id. műve.

⁹⁰ FRANKLIN, ALFRED: *Dictionnaire des noms, surnoms et pseudonymes latins*. Paris, 1875. 192. l.

⁹¹ DENIFLE: *Chartularium Universit. Parisiensis*. II. köt. 301. l. n. 863.

⁹² BOD PÉTER: *Magyar Athéna*. 1766. 349. l.

⁹³ BENKŐ, JOSEPHUS: *Transylvania. Pars I. sive generalis*. Tom. II. 1788. 335. l.

DE DACIA „*Liber de Calculu seu Computu*“, továbbá „*Calendarium*“ c. műveiről, de természetesen minden magyar vonatkozás nélkül.⁹⁴ Így ez a PETRUS DE DACIA, főleg ERDÉLYI JÁNOS magyar filozófiatörténésziünk népszerűsítése folytán — aki már „ERDÉLYI PÉTER“-nek nevezi őt⁹⁵ — szintén helyet kapott a régi magyar tudományos irodalom történetében és ott már annyira meggyökeredzett, hogy még FÉLEGYHÁZY JÓZSEF, a magyar skolasztika-történet legújabb összefoglalója, 1942-ben sem habozott nevét a középkori magyar skolasztikusok közé felvenni, bár maga is bevallja, hogy adatai ellenőrizhetetlenek és magyar származása bizonytalan.⁹⁶

Az eddig említett „de Dacia“ vagy „Dacus“ jelzővel bíró és kétségtelenül dán származású középkori írók mellett igen érdekes és mindenesetre figyelmet érdemlő hiteles dokumentumaink vannak egy NICOLAUS DE DACIA nevű nem ugyan szorosán vett középkori, hanem már XV. századbeli domonkosrendi bölcslőről, ill. csillagászról, akiről azonban „de Dacia“ jelzője ellenére is bizonyos, hogy nem dán, hanem tényleg magyar származású volt.⁹⁷ Ennek a hazai irodalomtörténészeink előtt ezideig kevésbé ismeretes NICOLAUS DE DACIA-nak *Anaglypharum astronomiae libri*“ c. 1456-ban írt munkájának több kézírata maradt fenn, ECHARD említést tesz a párizsi régi királyi könyvtárban levő egyik kódexéről, mely jelenleg a Bibliothèque Nationale-ban (Cod. lat. 7297.) van, továbbá a velencei régi „Bibliotheca Alexandri Zilioli“ kézíratai közt is felemlítve találjuk TOMASINI régi katalógusában.⁹⁸ A párizsi kézirat prologusa így kezdődik: „Incipit prologus in primum librum anaglypharum editus per magistrum NICOLAUM DE DACIA in theologia magistrum, et factum fuit [opus] in villa Mariologii [?] in conventu Praedicatorum, cuius erat frater de natione *Ungriae* [sic!] anno Domini nostri Jesu Christi 1456, quod opus est magnae resolutionis in astronomia.“⁹⁹ Erről a NICOLAUS DE DACIA-ról semmi közelebbit nem tudunk, de a fennmaradt kéziratának prologusából nyilvánvaló, hogy nemzetiségét illetőleg magyar volt.

Ez látszólag gyöngíti talán előző érveléseinket BOETIUSUNKAT illetőleg, de csak látszólag. Ne feledjük el, NICOLAUS DE DACIA már a *humanismus*

⁹⁴ WALLASZKY, PAULUS: *Conspectus rei publicae litterariae in Hungaria*. Budae, 1808. 82. I.

⁹⁵ ERDÉLYI JÁNOS: *A bölcsezet Magyarországon*. 22. I. — OMPOLYI MÁTRAI ERNŐ: *A bölcsezet Magyarországon a scholastica korában*. Bpest, 1878. 64. I.

⁹⁶ FÉLEGYHÁZY JÓZSEF: *A teológiai tudományok egyetemes és hazai története*. I. A skolasztikus bölcselet. Budapest, 1942. 110. I.

⁹⁷ QUÉTIF—ECHARD: *Sriptores Ord. Praedicatorum*. Tom. I. 826—827. I. — JÖCHER: *Allgemeines Gelehrten-Lexikon*. Leipzig, 1750. III. Teil. 926. I. — FRANKLIN, A.: *Dictionnaire des noms, surnomes et pseudonymes latins*. Paris, 1875. 192. I. Ez utóbbi így ír róla: „Nicolaus de Dacia, Nicolas de Dacie, théologien, astronome et médecin hongrois, né dans la Dacie, mort vers 1470.“

⁹⁸ TOMASINUS, JACOBUS PHILIPPUS: *Bibliothecae Venetae manuscriptorum, publicarum et privatarum*. Utini, 1650. 100. I.

⁹⁹ Idézi QUÉTIF—ECHARD i. m. Tom. I. 826—827. I.

virágkorában élt, a XV. század közepén, amikor a régi antik hely- és országnevek már újra feléledtek. BOETIUS DE DACIA életét és irodalmi munkásságának kibontakozását viszont a középkor delelőjére, a XIII. század második felére kell helyeznünk, még pedig föltétlenül 1277 előttre, amikor ugyanis TEMPIER párizsi püspöknek BOETIUS tanait kárhoztató dekrétuma személyes szereplésének véget vetett. Ebből a korból azonban semmi olyan dokumentális emlékünkhöz sincsen, mely azt igazolná, hogy a „Dacia“ elnevezést Erdélyre vonatkozólag használták volna, viszont Dánia latin neveként általánosan használatban volt, így BOETIUS DE DACIA *dán származása is teljesen kétségtelen.*

BOETIUS DE DACIA-nak ma már számottevő irodalma van, ez nem is csoda, hisz egy alig fél századdal ezelőtt felfedezett kiváló egyéniség volt ő, akivel számos kutató tartotta érdemesnek foglalkoznia. Ezek a szorgalmas kutatók, kik hosszú évszázadokon keresztül feledésbe vették alakját sírjából kiemelték s homályos és rejtélyes kilétére is megkíséreltek világosságot vetni, — mint már említettem — származásának kérdésével kifejezetten nem foglalkoztak. De erre szükség sem volt, mert hisz e külföldi kutatók előtt soha még a legkisebb mértékben sem volt kétséges, hogy BOETIUS „DE DACIA“ — miként neve is világosan kifejezte — dán nemzetiségű volt és munkáikban is kivétel nélkül mindig dánnak nevezték őt.¹⁰⁰

SAJÓ GÉZA.

¹⁰⁰ E tanulmányom még 1945-ben készült és 1946. év elején adatott át a Magyar Könyvszemle szerkesztőjének. Az azóta eltelt idő alatt sem szüntettem meg a dán származásának bizonyult BOETIUS DE DACIA vagy másképpen BOETIUS DACUS nevű párizsi averroista filozófusra vonatkozó kutatásaimat folytatni és e kutatásaim folyamán megjelent eredményekre jutottam. A 87. sz. jegyzetemben nem egészen alaptalan okok alapján azt a gyanúmat fejeztem ki, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtárának Cod. lat. med. aev. 104. jelzetű középkori kódexében található „De mundi aeternitate“ című kis névtelen munkácska esetleg Boetiusunknak eddig elveszettnek hitt munkája lehet. Azóta e kódexet, mely tanulmányom megírásakor még nozzáférhetetlen volt, módomban volt megvizsgálni és a benne lévő szóbanforgó „De mundi aeternitate“ c. munkácskát tartalmi szempontból beható vizsgálat alá vettem. E vizsgálataim nem minden alapot nélkülöző gyanításaimat teljesen igazolták és minden kétséget kizáró bizonyossággal megállapíthattam, hogy ez a budapesti kódexünkben található kis névtelen munka valóban a Boetiusunknak a stamsi katalógusban is említett, eddig elveszettnek hitt munkája. Ebbeli kutatásaim eredményeit — melyekről e tanulmányom keretében részletesen szólni nem tartozik már eredeti tárgyához — közöltem MARTIN GRABMANN müncheni egyetemi tanárral, Boetiusunk nagynevű kutatójával, valamint F. VAN STEENBERGHEN löweni egyetemi tanárral, a kiváló Siger-kutatóval, akik bizonyítékaimat teljesen helytállóknak és meggyőzőeknek találták. A szerencsés véletlen folytán történt eme felfedezésemnek nemcsak az a jelentősége, hogy a nagynevű XIII. századbeli kiváló párizsi averroista filozófusnak egyik elveszettnek hitt munkáját sikerült budapesti kódexünkéből napvilágra hozni, hanem egyúttal az is, hogy ez a munka BOETIUS DE DACIA-nak egyik legjelentősebb munkája, amely a filozófia egyetemes története szempontjából is egészen különös jelentőséggel bír, miután éppen a TEMPIER párizsi püspök által 1277-ben elítélt, azóta nevezetessé vált ú. n. „Siger“

→ [az előző lapról áthozott rész idejében

igazság" tana van benne szisztematikusan kifejtve, mely tant eddig csupán az említett egykorú egyházi kárhoztató dekrétumból, valamint egykorú cáfoló iratokból ismertünk, olyan eredeti középkori munka, amelyben e tan ki lett volna fejtve, ezideig egyetlenegy sem állott a középkori filozófiatörténészek rendelkezésére. BOETIUS DE DACIA e nagyjelentőségű munkájának budapesti, ezideig egyetlennek bizonyult kódexéből való kritikai szövegkiadását is előkészítettem már, mely bevezetéssel F. VAN STEENBERGHEN felügyelete alatt a lőweni egyetem „Philosophes Médiévaux“ c. sorozatában fog megjelenni.

A Boetius de Dacia e munkáját tartalmazó budapesti kódex nem magyarországi eredetű, JANKOVICH MIKLÓS, a nagy magyar bibliofil, a mult század közepén valamely külföldi antikváriustól vásárolta meg, talán potom pénzért, és így az ő gyűjteményéből került számos más, kb. 200 kódex-szel együtt a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába. Tehát jelenlegi Magyarországon léte semmi alapot sem szolgáltathat Boetiusunk esetleges magyar származására, csupán a véletlen sodorta ide hazánkba ezt a kódexet. A teljesség kedvéért hasznosnak találtam még 1945-ben írt, de csak most megjelenő jelen tanulmányomat e megjegyzéscimmel kiegészíteni.

Ennek kérem a tan